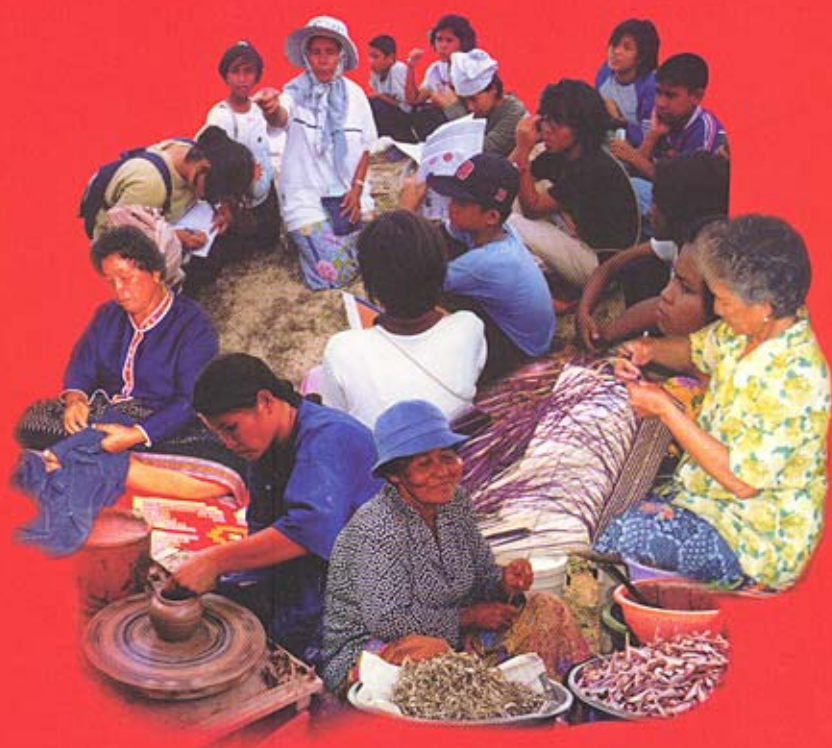


สวัสดิการชุมชนพึ่งตนเอง



ស្ថាប័នសង្គមក្នុងស្ថានភាព





สวัสดิการชุมชนพึ่งตนเอง

เรียบเรียง	: พรณทิพย์ เพชรมาก
เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ	: 974-91511-8-6
พิมพ์ครั้งแรก	: กันยายน 2546
จำนวนพิมพ์	: 2,000 เล่ม

จัดพิมพ์โดย	: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) 2044/28-33 ถ.เพชรบุรีตัดใหม่ เขตห้วยขวาง กทม. 10320 โทร 0-2718-0911 โทรสาร 0-2718-0937 e-mail : codi@codi.or.th Homepage : www.codi.or.th
-------------	---

สารบัญ

สวัสดิการชุมชนพึ่งตนเอง	5
• ย้อนอดีตสวัสดิการฐานปัจจัยสี่และการเกื้อกูล	5
• การปรับเปลี่ยนสู่การจัดสวัสดิการโดยหน่วยงานรัฐ	7
• ผลกระทบจากสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป : สวัสดิการชุมชนอยู่ที่ไหน	11
• สวัสดิการชุมชนทางเลือกเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน	14
รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยชุมชน	15
1. การจัดสวัสดิการจากฐานองค์กรการเงินชุมชน	15
2. การจัดสวัสดิการชุมชนโดยฐานการผลิต/ธุรกิจชุมชน	25
3. การจัดสวัสดิการโดยฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	28
4. การจัดสวัสดิการจากฐานอุดมการณ์/ศาสนา	31
5. การจัดสวัสดิการโดยฐานชุมชนเมือง	35
6. การจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุ	38
7. การจัดสวัสดิการผู้ยากลำบาก โดยเครือข่ายองค์กรชุมชน	
สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) สนับสนุนงบประมาณ	40
หลักสำคัญในการจัดสวัสดิการชุมชน	43
ทิศทางของขบวนการสวัสดิการชุมชน และข้อเสนอต่อนโยบายรัฐ	47
ภาคผนวก	51
รายชื่อกรณีตัวอย่างด้านสวัสดิการชุมชน	52
เอกสารประกอบการเรียบเรียง	55

บทนำ

“ระบบการศึกษามี้อย่างใหม่ที่ดีถึงคน
ขอหาคนรุ่นใหม่ ขาดการเขียนรู้ท้องถิ่น
การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม วิชา ศาสนา
ความเชื่อ อาชีพประเพณีต่างๆ มีบทบาทน้อยลง
อาหาร ดิน น้ำ ป่าถูกทำลาย
ชุมชนไม่มีสิทธิไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน
ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว
ทำให้การขัดแย้งและการเปลี่ยนไป
จากชุมชนที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
ไปสู่ระบบสวัสดิการที่รัฐเป็นผู้จัดให้ ประชาชนเป็นผู้รับบริการ
ซึ่งจะได้รับมากน้อยแค่ไหน
ขึ้นอยู่กับการจัดสรรของหน่วยงาน...”

สวัสดิการชุมชนพึ่งตนเอง



ย้อนอดีตสวัสดิการฐานปัจจัยสี่และการเกื้อกูล

เมื่อคิดถึงสวัสดิการ เมื่อก่อนจะคิดถึง เงิน สถาบันเลี้ยงคนชรา ผู้ได้รับสวัสดิการ คือ ผู้ด้อยโอกาส ผู้ขัดสวัสดิการ คือ รัฐหรือคนรวย แต่การคิดถึงสวัสดิการชุมชนแนวใหม่ จะต้องมองแบบเชื่อมโยงทั้งส่วนที่เป็นตัวเงิน อาชีพ ดิน น้ำ ป่า วัฒนธรรม การเอื้ออาทร ภูมิปัญญา สัตว์เลี้ยง โดยผู้จัดสวัสดิการ คือ คนภายในชุมชน และผู้รับประโยชน์จากสวัสดิการ ก็คือ คนทั้งชุมชนนั่นเอง

คุณสุนทร มงคลอินทร์
กรรมการสวัสดิการชุมชน
จาก จ.ขอนแก่น

วิถีชุมชนไทยในอดีตที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ แต่ละคนสามารถทำการผลิตหรือหากินจากธรรมชาติแบบพึ่งตนเองได้ มีความสัมพันธ์ของชุมชนในลักษณะการพึ่งพาซึ่งกันและกันในแนวราบ จนกลายเป็นประเพณี วิถีชีวิตที่มีการร่วมกันทำโดยไม่ต้องจ้างหรือซื้อขาย ป่า แหล่งน้ำ ธรรมชาติ เป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ของชุมชนที่คนในหมู่บ้านสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ก็มีความหลากหลายตามความต้องการที่จะกินจะใช้ สายใยสัมพันธ์ ความเป็นเครือญาติ ชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูล พึ่งพาอาศัย

แบ่งปันกัน เป็นลักษณะทั่วไปของชุมชนไทยในอดีต ก่อนที่เงินตราจะมีบทบาทสำคัญในยุคต่อมา

“สวัสดิการสังคม” ในอดีตของสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงช่วงก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 สังคมไทยมีระบบสวัสดิการสังคมที่ไม่ใช่ของรัฐ แต่เป็นประชาสวัสดิการหรือสวัสดิการชุมชน (พิทยา ว่องกุล ชุมชนแบบองค์รวมสมัยใหม่ : รูปแบบสังคมบูรณาการ 2543) แม้ว่าในยุคนั้นจะไม่ได้เรียกว่าสวัสดิการชัดเจน แต่การที่ชุมชนมีฐานปัจจัยสี่ อาหาร ที่สามารถหาจากธรรมชาติ ปลูก/เลี้ยงไว้กินเองแบ่งปันกันในชุมชน เครื่องนุ่งห่ม ที่สามารถทอผ้าใช้เองหรือแลกเปลี่ยนกันในชุมชน ที่อยู่อาศัย มีที่ดินที่จะบุกเบิกเป็นที่ทำกิน/ที่อยู่อาศัย มีแรงงานที่จะลงแขกช่วยกันปลูกสร้างบ้าน ส่วน ยารักษาโรค ก็มีหมอยา/หมอเมือง ที่ใช้สมุนไพรในท้องถิ่นในการบำบัดรักษาโรค

เด็กเล็ก คนเฒ่าคนแก่ ผู้ตกทุกข์ได้ยาก มีบ้านและวัดคอยดูแลช่วยเหลือ (บ้านในความหมายเดิมหมายถึงหมู่บ้าน/ชุมชน ไม่ใช่บ้านเป็นหลังเดียวๆ)

พ่อเล็ก กุตรวงศ์แก้ว เครือข่ายอินแปง จังหวัดสกลนคร
ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับสวัสดิการชุมชนไว้ว่า



“เมื่อก่อนไม่มีคำว่าสวัสดิการชุมชน แต่ผู้เฒ่าผู้แก่สอนให้อีกแบ่งปันกัน คนที่แต่งงานออกเรือนแล้วให้ปลูกต้นไม้ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย บ้านไหนขาดอะไรก็แบ่งปันกันกินกันใช้ ดินเช่ามาผู้เฒ่าสอนว่าต้องยาม (หาของ) ให้ได้ 9 อย่าง (หาจากสวนจากไร่) ไม่ต้องซื้อ สวัสดิการเป็นเรื่องการพึ่งตนเอง เป็นเรื่องของเราเองไม่ใช่ของหน่วยงาน สวัสดิการฝึกให้เราคิดพึ่งพาตนเอง ไม่ใช่สอนให้คนเป็นขอทาน

นอกจากระบบสวัสดิการโดยชุมชนดังที่กล่าวมาแล้ว แนวคิดสวัสดิการในประเทศไทย เป็นแนวคิด “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” ของพระราชผู้มีทศพิธราชธรรม ซึ่งในพระราชจริยวัตรตามทศพิธราชธรรมมี “ทาน” หรือ “การให้” เพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและผู้ตกทุกข์ได้ยาก และ “จาคะ” คือการเสียสละ การแบ่งปัน เจื้อจ้าน เพื่อยังประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคม ศาสนาก็มีส่วนสำคัญยิ่งต่อสวัสดิการสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นคำสอนจากศาสนาหรือสถาบันศาสนา ทั้งศาสนาพุทธ อิสลามหรือคริสต์

“การทำบุญทำทาน” เป็นคำสอนที่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปยึดถือ และยังมีคำสอนทางพุทธศาสนาอีกหลายต่อหลายเรื่องที่ช่วยเกื้อหนุนให้เกิดสวัสดิการสังคม รวมทั้งวัดซึ่งเป็นสถาบันทางศาสนาที่มีบทบาทสำคัญมากที่ช่วยดูแลสวัสดิการของสังคมไทย

ในทางศาสนาอิสลามก็เช่นเดียวกันในคัมภีร์มีบทบัญญัติเรื่อง “ซากาต” ที่พึงได้รับจากคนรวยเพื่อประกันความจำเป็นพื้นฐานของคนกลุ่มหนึ่งในสังคม ซึ่งซากาตนั้นเป็นสิทธิของสังคมที่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคล 8 ประเภท คือ คนยากจน ผู้ที่ขัดสน ผู้ทำหน้าที่ในการจัดเก็บ ผู้ที่เข้ารับอิสลามในช่วงแรกๆ ทาสที่ต้องการไถ่ตัวเป็นอิสระ ผู้มีหนี้สิน ผู้เผยแพร่อิสลาม และผู้เดินทาง

ลักษณะสวัสดิการสังคมไทยในอดีต จึงเป็นระบบสวัสดิการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองไทย ซึ่งแตกต่างจากสังคมตะวันตก มีความหลากหลายสูงกว่าสวัสดิการสังคมในประเทศตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นแบบรัฐสวัสดิการเหมือนในยุโรป หรือระบบสวัสดิการในอังกฤษ ระบบทุนนิยมเสรีแบบอเมริกา

การปรับเปลี่ยนสู่การจัดสวัสดิการโดยหน่วยงานรัฐ

จนกระทั่งถึงยุคที่มีการแพร่ขยายอิทธิพลจากประเทศตะวันตกสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการปฏิรูประบบการปกครองและสังคมให้ทันสมัย โดยการปฏิรูประบบราชการ ปฏิรูประบบศักดินา ระบบสาธารณสุข ระบบสวัสดิการสังคมรูปแบบใหม่ก็เริ่มขึ้น โดยในปี 2436 ได้มีการตั้งองค์การสังคมสงเคราะห์ขึ้นมาเป็นแห่งแรก คือ “สภาอุณาโลมแดง” เพื่อช่วยเหลือรักษาพยาบาลทหารที่บาดเจ็บจากการทำ

สงครามกับฝรั่งเศสกรณีพิพาทดินแดนอินโดจีน ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “สภาพาชาดไทย” หลังจากนั้นแนวคิดด้านสวัสดิการสังคมที่มีลักษณะครอบคลุมทุกกลุ่มชนและชนชั้น เริ่มขึ้นในยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร ซึ่งมีหลักการคล้ายๆ กับสวัสดิการในกลุ่มประเทศสังคมนิยมซึ่งรัฐจะเป็นผู้จัดสวัสดิการให้ทั้งหมด แต่แนวคิดดังกล่าวไม่ได้ถูกนำมาใช้เนื่องจากผู้มีอำนาจในยุคนั้นหลายคนคัดค้าน ด้วยเห็นว่ามีความเป็น “ระบบสังคมนิยม”



จากนั้นแนวคิดสวัสดิการสังคมในสังคมไทยก็แคลง และหันไปทางด้านประชาสงเคราะห์ (Public assistance) แก่บุคคลผู้ด้อยโอกาส ซึ่งจะต้องมีการตรวจสอบว่าด้อยโอกาสจริงจึงจะได้รับการสงเคราะห์

ประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่จะได้รับการสงเคราะห์มี 17 ประเภท คือ เด็กและเยาวชนที่มีปัญหาขาดที่พึ่ง สตรีที่มีปัญหา เช่น โสเภณีที่ถูกหลอหลวง ฯลฯ ครอบครัวที่แตกแยกพึ่งตนเองไม่ได้ คนชราไร้ญาติขาดมิตร คนพิการผู้เจ็บป่วยที่ขาดความช่วยเหลือ ผู้ประสบสาธารณภัย ผู้พ้นโทษที่ไร้ที่พึ่ง ผู้มีปัญหาทางจิตใจที่คิดฆ่าตัวตาย ผู้เสพยาเสพติด ผู้ไม่มีที่อยู่อาศัย ชนกลุ่มน้อย เช่น ชาวเขา ฯลฯ ผู้อพยพจากประเทศอื่น ผู้ป่วยทางจิตที่มีอาการทุเลาแล้ว ผู้ประสบเคราะห์กรรมอื่นๆ ที่ได้รับการช่วยเหลือ (กรมประชาสงเคราะห์ อ้างในณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ 2542)

ลักษณะการจัดสวัสดิการสำหรับผู้ด้อยโอกาสที่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่จะได้รับการสงเคราะห์ได้ปรับเปลี่ยนจากวิถีเดิมของสังคมไทยที่ชุมชนและสถาบันทางศาสนาเป็นผู้ดูแลช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากมาเป็นการดูแลโดยรัฐ ซึ่งมีหน่วยงานหลักในการดูแล คือ กรมประชาสงเคราะห์ (ปัจจุบัน คือ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์) ที่มีนักสังคมสงเคราะห์/ประชาสงเคราะห์ที่ได้รับการศึกษาวิชาสังคมสงเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีที่มีรากฐานจากสังคมตะวันตก และจัดเป็น “วิชาชีพ” ที่มาทำงานด้านนี้โดยเฉพาะเป็นผู้ให้บริการสวัสดิการสังคม มีการออกกฎหมาย กฎระเบียบหลักเกณฑ์ แนวทางการให้การสงเคราะห์ ช่วยเหลือ โดยนักสังคมสงเคราะห์/ประชาสงเคราะห์ เป็นผู้ตัดสินใจว่าใครควรจะได้รับความช่วยเหลือตามหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่หน่วยงานกำหนดขึ้นมา รูปแบบการสงเคราะห์มีทั้งในลักษณะการจัดให้มีสถานสงเคราะห์คนชรา สถานสงเคราะห์คนพิการ สถานสงเคราะห์สตรี ฯลฯ การสนับสนุนเงินทุน เบี้ยยังชีพ ทุนประกอบอาชีพ สาธารณภัย การให้คำปรึกษา แนะนำ การให้การศึกษาฝึกอาชีพ ฯลฯ

งบประมาณในการจัดสวัสดิการของรัฐได้เพิ่มขึ้นต่อเนื่องทุกปีแต่ก็ยังไม่สามารถครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายได้ทั่วถึง สัดส่วนงบประมาณจำนวนมากที่ต้องใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการทำให้สัดส่วนงบประมาณที่ไปถึงกลุ่มเป้าหมายไม่ได้เพิ่มขึ้นมากนัก หรือเพิ่มขึ้นเป็นครั้งคราวตามโครงการพิเศษที่เกิดขึ้นเป็นช่วงๆ แต่ขาดความต่อเนื่อง การจัดสวัสดิการในลักษณะการบรรเทาปัญหาความยากจน และการให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายที่ยากจนที่รัฐได้ดำเนินการ เช่น โครงการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพให้แก่ผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ หรือถูกทอดทิ้ง หรือขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู คนละ 300 บาท/เดือน โดยในปี 2544 มีผู้สูงอายุได้รับการช่วยเหลือจากโครงการดังกล่าว 400,000 คน งบประมาณรวม 1,440 ล้านบาท โครงการสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคเอดส์ที่ยากจนหรือถูกทอดทิ้ง โดยจ่ายเงินอุดหนุนส่งเสริมสวัสดิการผู้ป่วยโรคเอดส์ คนละ 500 บาท/เดือน โดยในปี 2544 มีผู้ได้รับการช่วยเหลือรวม 6,000 คน ฯลฯ ผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาสวัสดิการและสังคมสงเคราะห์แห่งชาติฉบับที่ 3 (2540 - 2544) รัฐใช้งบประมาณตามแผนงานพัฒนาสวัสดิการสังคม 23,310.84 ล้านบาทในปี 2543 และ 34,545 ล้านบาทในปี 2544

แต่อย่างไรก็ตาม ในแวดวงวิชาการด้านสวัสดิการสังคม (ซึ่งรับอิทธิพลแนวคิดสวัสดิการสังคมจากประเทศตะวันตก) ก็มีความพยายามที่จะขยายงานด้านสวัสดิการสังคมให้ครอบคลุมกว้างขวางตามลักษณะของปัญหาที่ซับซ้อนขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ให้งานสวัสดิการสังคมครอบคลุมทั้ง 3 ด้าน คือ การสังคมสงเคราะห์ (Social assistance) การประกันสังคม (Social Insurance) และบริการสังคม (Social Services) โดยในด้านการประกันสังคมนั้นใช้เวลาผลักดันกฎหมายยาวนานถึง 30 ปี จนกระทั่ง พ.ร.บ.ประกันสังคม มีผลบังคับใช้ในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา



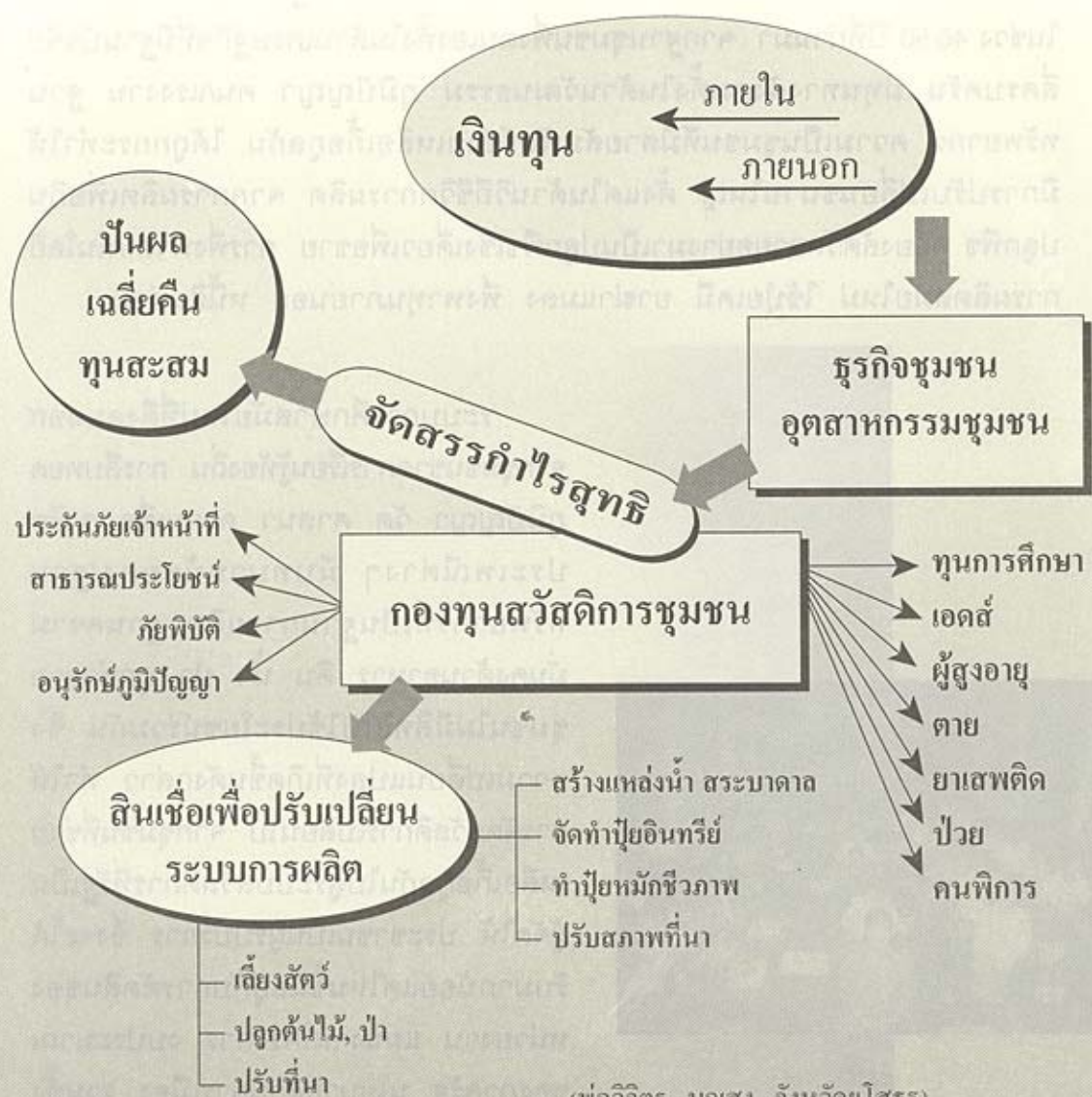
ส่วนในด้านบริการสังคมก็ได้มีความพยายามผลักดัน พ.ร.บ.หลักประกันสุขภาพ รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลยุคปัจจุบัน คือ “สามสิบบาทรักษาได้ทุกคน” ซึ่งเป็นแนวนโยบายด้านสวัสดิการสังคมที่ไม่แยกเฉพาะผู้ด้อยโอกาส โดยในด้านการจัดการนั้น หน่วยงานรัฐบาลเป็นผู้จัดการเกือบทั้งหมด แต่ก็ยังมีหลายส่วนที่ได้พัฒนาแนวคิดและวิธีการดำเนินงานตามแนวคิดการจัดสวัสดิการสำหรับทุกคน การทำงานเชิงรุก การปรับปรุงรูปแบบการดำเนินงาน และหน่วยงานรัฐส่วนกลางเริ่มถ่ายโอนงานด้านสวัสดิการสังคมแก่ท้องถิ่น เช่น เบี้ยยังชีพ ผู้สูงอายุ ฯลฯ

ผลกระทบจากสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป : สวัสดิการชุมชนอยู่ที่ไหน

ในด้านของชุมชนท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคมเป็นอันมาก ในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมา จากฐานชุมชนพึ่งตนเองทั้งในด้านเศรษฐกิจที่มีฐานปัจจัยสี่ครบครัน มีทุนทางสังคมทั้งในด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา คน/แรงงาน ฐานทรัพยากร ความเป็นชุมชนที่มีสายสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ได้ถูกกระทำให้มีการปรับเปลี่ยนขนานใหญ่ ตั้งแต่ในด้านวิถีชีวิตการผลิต จากการผลิตเพื่อกินปลูกพืช เลี้ยงสัตว์หลายอย่างมาเป็นปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย การพึ่งพาเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ ใช้น้ำมัน ยาฆ่าแมลง พึ่งพาทุนภายนอก หนี้สินท่วม



ระบบการศึกษสมัยใหม่ที่ดึงคนออกจากชุมชนขาดการเรียนรู้ท้องถิ่น การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ จารีต ประเพณีต่างๆ มีบทบาทน้อยลง/ฐานทรัพยากรที่เป็นฐานการผลิต ฐานความมั่นคงด้านอาหาร ดิน น้ำ ป่า ถูกทำลาย ชุมชนไม่มีสิทธิไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว ทำให้การจัดสวัสดิการเปลี่ยนไป จากชุมชนที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันไปสู่ระบบสวัสดิการที่รัฐเป็นผู้จัดให้ ประชาชนเป็นผู้รับบริการ ซึ่งจะได้รับมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของหน่วยงาน แผนงานโครงการ งบประมาณของภาครัฐ นโยบายด้านการเมือง รวมทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ เช่น แหล่งเงินทุน/เงินกู้จากต่างประเทศ เงื่อนไขด้านการค้า กระแสการพัฒนาของโลกที่เกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) สิทธิมนุษยชน (Human Right) ฯลฯ



(พ่อวิจิตร บุญสูง จังหวัดยโสธร)

สวัสดิการชุมชนทางเลือกเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน

ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมา ที่ทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นถูกดูดกลืนเข้าสู่ส่วนกลางของประเทศและสู่กระแสโลกโดยไม่อาจหยุดยั้งได้ ระบบคุณค่าเดิมถูกทำลาย/ลดทอนความสำคัญลงจนทำให้ชุมชนที่เคยพึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกันเช่นในอดีตต้องกลับกลายมาพึ่งพาทายนอกในทุกๆ ด้าน

แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีบุคคล/ชุมชนจำนวนหนึ่งที่มีความพยายามที่จะฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น คิดค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เป็นลักษณะเฉพาะบุคคล กลุ่มคน เฉพาะที่ หรืออยู่ในวงจำกัด โดยที่คนทั่วไป/ชุมชนไม่ได้ให้ความสนใจ ไม่ให้ความสำคัญที่จะเรียนรู้สิ่งเหล่านี้มากนัก แต่ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา หลังจากที่ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรง วิกฤตที่เกิดขึ้นถือเป็นโอกาสที่ทำให้กระแสชุมชน/สังคม หันมาสนใจค้นหาทางเลือก/ทางรอดของชุมชนในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่รุกคืบเข้ามามากขึ้นตลอดเวลา

สวัสดิการชุมชนถือเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยทำให้เกิดความมั่นคงของชุมชนฐานราก ให้สามารถดำรงอยู่ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีศักดิ์ศรี สามารถยืนหยัดเป็นตัวของตัวเอง ลดการพึ่งพาทายนอก เป็นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนในมิติอื่นๆ แนวคิดแนวทางการจัดสวัสดิการชุมชนได้มีการริเริ่ม คิดค้นรูปแบบต่างๆ อย่างหลากหลาย เป็น “สวัสดิการ” ในความหมายที่กว้างขวาง ครอบคลุมการดำรงชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่ได้จัดสวัสดิการชุมชนรูปแบบต่างๆ ในหลายเวที ได้พูดถึงความหมายของสวัสดิการชุมชน พอจะสรุปได้ดังนี้ คือ

“สวัสดิการชุมชน” คือ การสร้างหลักประกันเพื่อความมั่นคงของคนในชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อาจอยู่ในรูปสิ่งของ เงินทอง น้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ผลของการจัดสวัสดิการชุมชนที่สำคัญ คือ ก่อให้เกิดรายได้ลดรายจ่าย เกิดความสัมพันธ์มิตรไมตรีที่ดีขึ้นของคนในชุมชน รู้สึกมั่นคง ปลอดภัย อยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและมีความสุข

รูปแบบการสวัสดิการโดยชุมชน



รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยชุมชน

๕ 1. การจัดสวัสดิการจากฐานองค์กรการเงินชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์หรือองค์กรการเงินชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญในการจัดสวัสดิการชุมชน การที่ชุมชนมีกองทุนหรือเงินออมของตนเองทำให้ชุมชนสามารถริเริ่มคิดรูปแบบการจัดสวัสดิการของตนเองได้อย่างหลากหลาย และสอดคล้องกับปัญหาความต้องการของชุมชนนั้น องค์กรการเงินชุมชนบางประเภท ตั้งมาโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสวัสดิการโดยเฉพาะ หรืออาจกล่าวได้ว่า “เงินเป็นเครื่องมือ เป้าหมายคือ สวัสดิการชุมชน” กรณีตัวอย่างรูปธรรมที่ใช้องค์กรการเงินเป็นฐานในการจัดสวัสดิการชุมชนมีให้เห็นอย่างหลากหลาย อย่างเช่น

1.1 กองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา : จากฐานเงินทุนภายในสู่บสมทบจากภายนอก

เครือข่ายกองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา เกิดจากสมาชิกสมาคมฟื้นฟูหมู่บ้านชนบทสงขลา ที่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ด้านการจัดกองทุนและสวัสดิการชุมชนร่วมกันตั้งแต่ปี 2532 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาระบบ

การพึ่งพากันระหว่างกลุ่มออมทรัพย์ ทั้งในด้านเงินทุนและในด้านอื่นๆ พัฒนาระบบกองทุนสวัสดิการชุมชนให้ส่งผลการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสร้างระบบกองทุนเงินสมทบระหว่างรัฐกับชุมชน

ฐานคิดเรื่องสวัสดิการเริ่มจากครูชบ ยอดแก้ว ที่เริ่มก่อตั้ง “กลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต” ที่เน้นเรื่องสวัสดิการ นำผลกำไรครึ่งหนึ่งไปจัดสวัสดิการให้สมาชิก จากตำบลน้ำขาวได้ขยายสู่กลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ ในพื้นที่จังหวัดสงขลา และจังหวัดอื่นที่ได้นำแนวคิดการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนไปประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลาย จากกองทุนสวัสดิการที่เกิดจากการตัดผลกำไรจากกลุ่มออมทรัพย์ แล้วแยกตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการต่างหาก ใช้ดอกผลของกองทุนจัดสวัสดิการสำหรับสมาชิกที่ค่อยๆ ขยายตัวทั้งเงินทุนและประเภทสวัสดิการ ซึ่งขั้นพื้นฐานเริ่มจากการรักษาพยาบาลที่สมาชิกสามารถเบิกได้เป็นสัดส่วนจากที่ได้จ่ายจริงและกำหนดเพดานต่อคนต่อปี จนกระทั่งบางกลุ่มสามารถเบิกค่ารักษาพยาบาลได้เต็มจำนวนตามที่จ่ายจริง และขยายไปสู่กองทุนสวัสดิการด้านอื่นๆ ที่ครอบคลุมวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

จากทุนเดิมในชุมชนทั้งที่เป็นตัวเงินและทุนทางวัฒนธรรมของสมาชิก กองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา 21 กลุ่ม ซึ่งในปี 2542 มีสมาชิกรวม 13,517 ราย เงินออมรวม 125.49 ล้านบาท มีกองทุนสวัสดิการที่ตัดจากผลกำไรการดำเนินงานของกลุ่มสะสมต่อเนื่อง 11.37 ล้านบาท หลังจากที่เคยขายได้จัดทำโครงการเสนอขอสมทบกองทุนสวัสดิการจาก SIF ในจำนวนที่เท่ากับกองทุนสวัสดิการที่มีอยู่เดิม (12 ล้านบาท) ทำให้กลุ่มสามารถจัดสวัสดิการได้กว้างขวางหลากหลายมากขึ้น กลุ่มเติบโตขึ้นทั้งจำนวนสมาชิก จำนวนเงินออม และกองทุนสวัสดิการ หลักการดำเนินงานที่สำคัญของกลุ่ม คือ “ไม่ให้กินแม่ไก่ ให้กินไข่ แต่ไม่ให้กินหมดให้ฟักไว้บ้าง” ซึ่งแปรมาสู่การปฏิบัติ คือ

1. กองทุนจะจ่ายสวัสดิการให้กับสมาชิกในวงเงินที่ได้จากดอกผลกองทุนสวัสดิการแต่ละปี ห้ามจ่ายเงินต้น
2. ดอกผลที่ได้แต่ละปี จะจ่ายเพื่อสวัสดิการได้ไม่เกินร้อยละ 90 เหลืออีกร้อยละ 10 ให้สมทบเข้ากองทุนสวัสดิการ เพื่อการเติบโตและพึ่งตนเองในอนาคต

3. คนยากไร้ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นหรือไม่เป็นสมาชิกของกลุ่ม จะต้องได้รับผลประโยชน์ หรือความช่วยเหลือจากดอกผลของกองทุนสวัสดิการชุมชน

โครงการนี้เปิดให้กลุ่มต่างๆ คิดค้นรูปแบบสวัสดิการได้อย่างหลากหลายตามปัญหาความต้องการและความพร้อมของชุมชนนั้น

จากผลการดำเนินงานในช่วงสองปี ทำให้สมาชิกของกลุ่มเพิ่มขึ้นรวมเป็น 15,248 ราย (เพิ่มขึ้น 1,731 ราย) เงินออม 156.18 ล้านบาท (เพิ่มขึ้น 33.69 ล้านบาท) กองทุนสวัสดิการเพิ่มขึ้นเป็น 29.23 ล้านบาท (จากงบประมาณ 12 ล้านบาท และการเติบโตของกองทุนสวัสดิการชุมชน 6.48 ล้านบาท) กลุ่มต่างๆ ที่เป็นสมาชิกกองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา ได้คิดค้นรูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนอย่างหลากหลาย เช่น

กลุ่มออมทรัพย์นาหว้า กองทุนสวัสดิการตั้งแต่เกิดจนตาย 82 กองทุน

ปัจจุบันมีสมาชิก 1,716 ราย เงินออม 33.70 ล้านบาท กองทุนสวัสดิการ 5.15 ล้านบาท จัดให้มีกองทุนสวัสดิการครอบคลุมตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย 82 กองทุน เช่น

- เด็กเกิดใหม่ ได้รับสวัสดิการ 1,000 บาท เจ็บป่วยเบิกค่ารักษาพยาบาลได้ 50% ไม่เกิน 3,000 บาท/ปี/ครอบครัว
- ผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปได้รับสวัสดิการ 200 บาท/เดือน/คน ผู้สูงอายุที่ปลูกพริก 9 ต้น กล้วย 2 ต้น ขมิ้น 4 กอ ตะไคร้ 2 กอ ให้ 100 บาท จัดให้ผู้สูงอายุมารับเงินทุกวันพระเพื่อจะได้ทำบุญและมีกิจกรรมร่วมกัน
- ด้านอาชีพ สร้างแรงจูงใจสมาชิกในการทำมาหากิน เช่น เลี้ยงวัว เมื่อออกลูกให้สวัสดิการตัวละ 100 บาท เมื่อเข้าโครงการเลี้ยงโคขุนได้รับสวัสดิการตัวละ 200 บาท และเมื่อขายได้ ได้รับเพิ่มอีกตัวละ 300 บาท ฯลฯ ผลพลอยได้คือปุ๋ยคอกในหมู่บ้าน
- กองทุนเดินเท้า กองทุนขุดน้ำสรง กองทุนซ่อมแซมถนนในหมู่บ้าน กองทุนน้ำดื่ม

- ลงทุนซื้อกากน้ำตาลมาจำหน่ายในราคาถูก เพื่อให้สมาชิกได้ทำปุ๋ยชีวภาพ ทำเกษตรปลอดสารพิษเพื่อมีอาหารที่มีคุณภาพ ฯลฯ

สวัสดิการเป็นแรงจูงใจให้สมาชิกออมและชำระคืนสม่ำเสมอ เพราะถ้าไม่ออมต่อเนื่องจะไม่ได้รับสวัสดิการ



น้ำเค็ม แก้วเพชร

แกนนำคนสำคัญในการคิดค้นรูปแบบ สร้างเงื่อนไข/แรงจูงใจจากกิจกรรมต่างๆ ที่เชื่อมโยงกันทั้งด้านการทำมาหากิน การดูแลสุขภาพ การศึกษาเรียนรู้ การสร้างสายใยสัมพันธ์ระหว่างคนแต่ละช่วงวัย ประชาธิปไตยในหมู่บ้าน

การอยู่ร่วมกันและการควบคุมทางสังคม ฯลฯ ได้ครบครันตามวิถีแบบชาวบ้านที่อธิบายเป็นรูปธรรม ได้ชัดเจนจนกลายเป็นที่เรียนรู้ดูงานของชุมชนและหน่วยงานจากทั่วประเทศ

ธนากรชีวิตตำบลคูเต่า ดอกผลทั้งหมดเข้ากองทุนสวัสดิการ และช่วยเหลือชุมชน

ริเริ่มจากท่านทอง หรือพระครูพิพัฒนโชติแห่งวัดดอน ในการจัดตั้งธนากรชีวิต โดยเชื่อมเป็นเครือข่าย 3 กลุ่ม คือ วัดคลองคู่ตะเภา วัดดอน วัดคูเต่า มีสมาชิกรวม 901 คน เงินออมสะสม 5 ล้านบาท กองทุนสวัสดิการ 1.54 ล้านบาท ใช้วัดเป็นฐานในการทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิก ให้สมาชิกออมอาทิตย์

แรกในเดือนหลังจากรับศีลในโบสถ์แล้ว สวัสดิการครอบคลุมเรื่องค่ารักษาพยาบาลนอนโรงพยาบาลเบิกได้คืนละ 200 บาท ไม่นอนโรงพยาบาลเบิกได้ 20% ของค่ารักษา รักษาหมอพื้นบ้านก็สามารถเบิกได้ไม่เกิน 2,000 บาท ฌาปนกิจรายละ 3,700 บาท การศึกษาสมทบกองทุนอาหารกลางวันโรงเรียนในท้องถิ่นโรงเรียนละ 5,000 บาท สนับสนุนศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเดือนละ 1,000 บาท ช่วยผู้ประสบภัย ช่วยสาธารณประโยชน์ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา กลุ่มช่วยจัดความสัมพันธ์การทำมาหากินของคนในชุมชน เช่น การให้เงินกู้ประกอบอาชีพ โดยมองความเชื่อมโยงเกี่ยวเห่ระหว่างอาชีพในชุมชน ทำข้อมูลฐานการผลิต/การตลาดของอาชีพสมาชิก

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และสวัสดิการบ้านคอกช้าง ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ

เริ่มจากการสนับสนุนการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตของกรมการพัฒนาชุมชนเมื่อปี 2532 หลังจากที่ถูกกลุ่มได้ไปดูงานกลุ่มอื่นๆ ที่ทำด้านสวัสดิการแล้วเห็นว่าถ้ากลุ่มยังคงมีกิจกรรมเฉพาะการออมและการกู้ ก็ไม่ต่างจากธนาคารทั่วไป

เมื่อปี 2536 จึงได้คิดเรื่องกองทุนสวัสดิการ โดยตัดเงินกำไรในปี 2539 มา 30,000 บาท มาจัดเป็นค่ารักษาพยาบาล ซึ่งปัจจุบันกลุ่มมีกองทุนสวัสดิการ 14 กองทุน สามารถจ่ายค่ารักษาพยาบาลได้รายละ 500 บาท ไม่เกินคนละ 5,000 บาท จัดกองทุนสวัสดิการโดยการทอดผ้าป่าและเงินกองทุนสวัสดิการของกลุ่มมาเป็นค่าตอบแทนครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก กองทุนฌาปนกิจรายละ 9,000 บาท มีกองทุนประกันความเสี่ยงด้านอัคคีภัยและอุทกภัย กรณีเสียหายทั้งหลังจ่าย 5,000 บาท และจ่ายให้ตามความเสียหายบางส่วน การสมทบกองทุนร่วมทอดกฐิน/ผ้าป่านำเงินไปพัฒนาสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน จ่ายค่าภาษีบำรุงท้องที่เป็นสวัสดิการสำหรับสมาชิก จัดกองทุนสนับสนุนการกีฬาของชุมชน จัดทุนการศึกษาให้นักเรียนที่ทำความดีช่วยงานสาธารณประโยชน์ทุนละ 500 บาท กองทุนราษฎรอาสารักษาป่า เป็นกองทุนเพื่อดูแลรักษาป่าต้นน้ำประมาณ 5,000 ไร่ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำประปาของชุมชน



ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกรวม 908 ราย เงินออมรวม 4.41 ล้านบาท และกองทุนสวัสดิการรวม 715,672 บาท สามารถใช้กลุ่มออมทรัพย์เป็นฐานในการจัดสวัสดิการของสมาชิกได้ครบถ้วน

กลุ่มสมาชิกกองทุนหมุนเวียนของชาวบ้านสงขลา มีจุดเด่นในด้านการจัดสวัสดิการอีกหลายกลุ่ม ซึ่งบางกลุ่มได้มีการศึกษาและจัดทำเอกสารเผยแพร่ค่อนข้างกว้างขวาง เช่น กลุ่มคลองเปี้ยะ กลุ่มน้ำขาว จึงไม่นำมาเขียนรวมในที่นี้ กลุ่มที่มีการจัดสวัสดิการที่น่าสนใจ มีการคิดริเริ่มใหม่อีกหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์บ้านหัวควน ซึ่งนอกจากจัดสวัสดิการให้สมาชิกแล้ว ได้ขยายสู่ผู้ด้อยโอกาสที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม ร่วมกับ อบต. ในการสนับสนุนกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านโดยไม่ต้องรอนงบประมาณจากรัฐ การซ่อมแซมไฟสาธารณะ และจ่ายค่าตอบแทนให้เด็กที่รดน้ำต้นไม้สาธารณะในหมู่บ้าน กองทุนต่อต้านยาเสพติด กองทุนพัฒนากีฬา ฯลฯ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการบ้านอ่างทองที่ริเริ่มร่วมกันคิดร่วมกันทำของชาวบ้านที่มุ่งให้เกิดสวัสดิการของชุมชน (ดูรายละเอียดได้จากผลการจัดสวัสดิการชุมชนของกองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา งานวิจัย พอช สนับสนุนการศึกษาปี 2545 และการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชน (1) กลุ่มออมทรัพย์ รศ.ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ)

1.2 กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อการพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตตามแนวทางพระสุบิน ปณิโด

เริ่มจากที่พระสุบิน ปณิโด ไปศึกษาเรียนรู้เรื่องกลุ่มออมทรัพย์ จากครูชบ ยอดแก้ว แล้วกลับมาปรับเป็น “กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์” ใช้กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ธรรมะ อาศัยหลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธเป็นแนวทาง กระตุ้นให้คนตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง ยกตัวอย่างนิทาน “เสือกับวัว”



ซึ่งถ้าชาวบ้านไม่รวมกลุ่มกันก็จะถูกจับกินจากกระแสนภายนอก การที่คนได้นำเงินมาออมร่วมกันแล้วแต่ละคนได้นำมาใช้ประโยชน์ ถือว่า “ได้ทำบุญร่วมกัน” ใช้วัดเป็นฐานการทำงานกลุ่ม สร้างเงื่อนไขการบริหารจัดการให้คนรักษาสัจจะ เปิดรับสมาชิกเป็นรุ่น มีรายละเอียดแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน ใช้กติกาการควบคุมทางสังคม เช่น กรณีที่กู้แล้วไม่ชำระคืนให้ผู้ค้าจ่ายแทน หรือถ้าผู้ค้าไม่อยู่ให้ผู้ที่ยกเงินในวันนั้นยอมเฉลี่ยเงินเป็นค่าเงินกู้ให้สมาชิกคนนั้น แล้วให้แต่ละคนไปทวงจากผู้กู้ที่ยังไม่ชำระคืนนั้น การประกาศเสียงตามสาย การคว่ำบาตรไม่ร่วมงาน ไม่ช่วยงาน ฯลฯ ปัจจุบันกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ได้ขยายตัวอย่างกว้างขวาง ในพื้นที่จังหวัดตราด 157 กลุ่ม สมาชิกรวม 45,550 คน เงินออมรวม 135.38 ล้านบาท เงินทุนหมุนเวียนสวัสดิการ 28.99 ล้านบาท ในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ซึ่งพระมนัส ชันดิธัมโม ได้นำแนวทางไปปรับใช้มีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ 114 กลุ่ม สมาชิก รวม 33,221 ราย เงินออม 104.25 ล้านบาท กองทุนสวัสดิการ 10.64 ล้านบาท



ในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมาได้มีชุมชน/พระจากพื้นที่ต่างๆ มาดูงานแล้วนำกลับไปปฏิบัติในหลายพื้นที่ จนเกิดเป็นเครือข่ายพระสงฆ์ที่ส่งเสริมกลุ่มัจจะสะสมทรัพย์

จากกิจกรรมการออมและสร้างสวัสดิการของกลุ่มัจจะสะสมทรัพย์ ได้ขยายไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ที่อยู่บนพื้นฐานความคิดเพื่อแก้ปัญหาและพึ่งตนเองของชุมชน เช่น โครงการเกษตรอินทรีย์ที่ส่งเสริมให้ทำน้ำหมักชีวภาพและทำปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นมาใช้ในการเกษตร ลดการใช้ปุ๋ย ใช้น้ำ ซึ่งต้องนำเข้าจากต่างประเทศ และเป็นผลดีต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อม เครือข่ายัจจะสะสมทรัพย์ได้รวมกันซื้อกากน้ำตาลที่นำมาใช้ทำปุ๋ยชีวภาพ จากราคาท้องตลาดเดิมกิโลกรัมละ 15 บาท ลดเหลือกิโลกรัมละ 5 บาท ความสำเร็จในการใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์ในจังหวัดตราด ส่วนหนึ่งได้จากปริมาณกากน้ำตาลที่เครือข่ายใช้ จากเริ่มประมาณ 22 ตัน ปัจจุบันเพิ่มสูงขึ้นเป็น 60 ตัน/เดือน และเกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายปุ๋ยจุลินทรีย์ เชื่อมโยงการซื้อขายกากน้ำตาลกับกลุ่มต่างๆ ในทุกภาค การทำธุรกิจชุมชนร่วมกัน เช่น เครือข่ายสามารถต่อรองกับยี่ปั๊วขายแก๊สให้สมาชิกในราคาที่ลดลง และนำส่วนต่างมาสมทบเป็นกองทุนสวัสดิการ การทำประกันภัยตาม พ.ร.บ.ประกันบุคคลที่ 3 ฯลฯ การอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านเปร็ดในที่ ทำให้ป่าฟื้นตัว สัตว์น้ำชุมชุกขึ้น (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก “วิถีแห่งทำ : กลุ่มัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตตามแนวทางพระสุบิน ปณิโต” สุวัฒน์ คงแป้น กรกฎาคม 2545)

นอกจากพื้นที่จังหวัดตราดและจังหวัดจันทบุรีแล้ว แนวคิดกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตตามแนวทางพระสุบิน ปณฺโฑ ได้แพร่กระจายไปสู่พื้นที่ต่างๆ ทุกภาค โดยพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดูแลสวัสดิการของชุมชนในอดีตได้มาเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติในพื้นที่

เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เริ่มก่อตั้งตั้งแต่ปี 2536 โดยมีแกนนำคือ พระครูสมุห์ ดำรงศักดิ์ กมโล วัดคงคาล้อม นายโกวิท ศรีदान ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านคลองสระ แนวการทำงานโครงสร้างการบริหารจัดการตามแนวพระสุบิน คือ ผลกำไรร้อยละ 50 นำไปจัดสวัสดิการ ปัจจุบันมีกลุ่ม 23 กลุ่ม สมาชิกรวม 7,379 ราย เงินออมสะสมรวม 20.9 ล้านบาท กองทุนสวัสดิการรวม 5.36 ล้านบาท การช่วยเหลือสวัสดิการในปีแรก ผู้ป่วยในเบิกได้คืนละ 20 บาท ไม่เกิน 10 คืน ผู้ป่วยนอกเบิกค่ายาได้ร้อยละ 10 ไม่เกิน 1,000 บาท ช่วยการศึกษาเด็กคนละ 50 บาท/ปี ฌาปนกิจ 500 บาท/ราย

เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

เกิดจากฉันทะในการทำงานช่วยเหลือชุมชนของพระสุวรรณ คเวสโก เจ้าอาวาสวัดป่ายาง ตำบลท่าจั่ว อำเภอเมือง ซึ่งได้เข้าอบรมในโครงการขยายงานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ 1 ตามแนวคิดพระสุบิน ปณฺโฑ เมื่อปี 2542 จึงได้มาจัดตั้งกลุ่มที่วัดป่ายาง ปัจจุบันได้มีกลุ่มแล้ว 11 กลุ่ม สมาชิกรวม 2,800 ราย เงินออมรวม 4 ล้านบาท แนวทางการดำเนินงานตามแนวพระสุบิน คือ เงินกำไรร้อยละ 50 จัดเป็นกองทุนสวัสดิการ ซึ่งจากกิจกรรมออมทรัพย์ได้ขยายสู่กิจกรรมสวัสดิการด้านอื่นๆ หลากอย่าง เช่น การทำบุญชีวภาพ จำหน่ายกากน้ำตาล ราคาถูกให้สมาชิกนำไปทำปุ๋ยหมักชีวภาพ เชื่อมโยงเกษตรกรที่สนใจเรื่องนี้ใช้สื่อวิทยุชุมชนรายการโฟกัสเมืองนคร เผยแพร่แนวคิดและประชาสัมพันธ์ต่อเนื่อง

นอกจากกลุ่มออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้นโดยมีเป้าหมายเรื่องสวัสดิการเป็นหลัก ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์โดยทั่วไป ทั้งที่เป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตที่กรมการพัฒนาชุมชนสนับสนุน กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนเมือง/กลุ่มสัจจะออมรายวัน ธนาคารหมู่บ้าน ต่างก็ได้เห็นความสำคัญของสวัสดิการ มีเป้าหมายที่จะให้กลุ่มออมทรัพย์เป็นฐานในการจัดสวัสดิการชุมชนเพิ่มขึ้น มีการคิดค้นสวัสดิการแบบต่างๆ เช่น การให้กู้ยืมเป็นข้าว ปลา อาหาร ของธนาคารสัจจะออมรายวันนันทบุรี สวัสดิการจากการออมวันละบาทของเครือข่ายออมทรัพย์จังหวัดลำปาง ซึ่งได้นำเงินออมวันละบาทไปลงทุนทำธุรกิจ ได้ผลกำไรแล้วนำมาจัดสวัสดิการตั้งแต่เกิดถึงตาย ซึ่งขณะนี้ได้ขยายไปสู่เครือข่ายในภาคเหนือบ้างแล้ว ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์หันมาจัดสวัสดิการกว้างขวางขึ้นเกิดจากหลายปัจจัย เช่น

1. กลุ่มออมทรัพย์หลายแห่งได้มีการทบทวนตัวเองว่าถ้ามีเฉพาะการออม การกู้ กลุ่มก็ไม่ต่างจากธนาคารหรือแหล่งเงินกู้โดยทั่วไป
2. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มที่มีวัฒนธรรมการจัดสวัสดิการที่เห็นผลชัดเจน การนำกรณีตัวอย่างรูปธรรมการจัดสวัสดิการมาเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน
3. การสนับสนุนเครือข่ายในการจัดสวัสดิการผู้ยากลำบากของกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ที่ทำให้องค์กรการเงินหันมามองผู้ยากลำบากในชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม ทำให้คนเหล่านี้ได้เข้ามาเป็นสมาชิก และได้รับสวัสดิการจากกลุ่มเช่นเดียวกับสมาชิกเดิม
4. การเชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรการเงินชุมชนในระดับต่างๆ เช่น ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ที่รวมกันเป็น “ผู้ก่อการดี” ซึ่งปัจจุบันได้ปรับเป็น สถาบันพัฒนาองค์กรการเงินและสวัสดิการชุมชนแห่งชาติ (พอสช.) โดยมีการขับเคลื่อน ยุทธศาสตร์ เป็นแกนนำสำคัญที่ไปเปิดเวทีกระตุ้นความคิดเรื่องออมทรัพย์กับสวัสดิการชุมชน ขยายแนวคิดการจัดสวัสดิการแบบรัฐสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน
5. การเชื่อมโยงให้เรื่ององค์กรการเงินกับสวัสดิการชุมชนเป็นขบวนการพัฒนาเดียวกันของเครือข่ายองค์กรการเงินภาคใต้

จุดแข็งของการจัดสวัสดิการโดยฐานกลุ่มออมทรัพย์

1. มีฐานเงินของตนเองทำให้คิดระบบสวัสดิการได้ตามปัญหาความต้องการ และวงเงินที่มีอยู่ โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของแหล่งทุนภายนอก ไม่ได้เรียกร้องการสงเคราะห์ช่วยเหลือจากภายนอก ไม่มีเงินรัฐก็ทำได้ แต่ถ้ารัฐสมทบมากก็จะช่วยให้ทำได้กว้างขึ้น/เร็วขึ้น

2. คนในชุมชนรู้จักกัน รู้ข้อเท็จจริงว่าบ้านไหนเป็นอย่างไร ใครเจ็บป่วย ครอบครัวไหนยากลำบาก ไม่ต้องทำข้อมูลเอกสารมากมาย ส่งต่อกันหลายขั้นตอนกว่าจะได้รับความช่วยเหลือ สามารถช่วยกันติดตามดูแลหลังจากที่ช่วยไปแล้ว ด้วยกระบวนการทางสังคมในหมู่บ้าน

3. ระเบียบกติกา การจ่ายสวัสดิการคล่องตัว หลักเกณฑ์ต่างๆ ปรับเปลี่ยนได้ จะเพิ่มวงเงิน จะเพิ่มประเภทสวัสดิการ ก็สามารถปรับได้ทุกปี จะให้ความช่วยเหลือเป็นกรณีพิเศษก็สามารถทำได้ทันที เช่น กรณีเกิดภัยธรรมชาติ

4. การใช้สวัสดิการเป็นแรงจูงใจการออมทรัพย์ ใช้การออมทรัพย์สม่ำเสมอเป็นเงื่อนไขในการได้รับสวัสดิการ การใช้สวัสดิการในการจูงใจให้คนลดเลิกอบายมุข การขยันทำมาหากิน ผู้คนได้มาพูดคุยแลกเปลี่ยน ทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งใช้สวัสดิการไปในการจูงใจให้เกิดการพึ่งตนเอง

๔ 2. การจัดสวัสดิการชุมชนโดยฐานการผลิต/ธุรกิจชุมชน

จากพื้นฐานภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำมาหากิน เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หาปลา งานหัตถกรรม ทอผ้า การแปรรูปอาหาร ฯลฯ ที่สั่งสมกันมายาวนาน ประกอบกับการได้มีโอกาสไปดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสนับสนุนส่งเสริมของหน่วยงาน ทำให้ชุมชนหลายแห่งสามารถจัดสวัสดิการจากฐานการผลิตภายในชุมชน หรือจากกลุ่มที่รวมตัวกันทำธุรกิจชุมชนได้ ซึ่งแต่ละแห่งจะมีความหลากหลายต่างกัน กรณีตัวอย่างรูปธรรมในบางพื้นที่ ได้แก่





กลุ่มแพรรณ : แม่หญิงทอผ้าพื้นฟูภูมิปัญญาสู่สวัสดิการ

กลุ่มแพรรณเกิดจากการรวมตัวของแม่หญิงที่ทอผ้าจาก 7 หมู่บ้าน ในจังหวัดขอนแก่น โดยมีศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อการพัฒนาสตรีอีสานสนับสนุน เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2534 จากการนำผ้ามาฝากขายที่ศูนย์ ได้คิดที่จะรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันในด้านอื่นอีกด้วย การจัดสวัสดิการสำหรับสมาชิก โดยใช้เงินกำไรจากการขายผ้าของกลุ่ม การเก็บเงินสวัสดิการจากสมาชิก และเงินสมทบจากภายนอกที่เข้าไปดูงาน โดยผลกำไรของกลุ่ม 15-20% กันไว้สำหรับสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล การช่วยเหลือทุนการศึกษา และเงินสงเคราะห์ผู้สูงอายุ 15-20% เป็นค่าใช้จ่ายในการพัฒนาชุมชน พัฒนาสมาชิก การอบรม/ดูงาน จากเดิมที่จัดสวัสดิการให้เฉพาะสมาชิก เมื่อมีเงินเพิ่มขึ้นได้ขยายการช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาลถึงครอบครัวสมาชิกด้วย ต่อมาเมื่อเงินไม่พอ จะต้องหักกำไรสุทธิเพิ่มขึ้นอีก 10% จึงจะพอค่าใช้จ่ายในการจัดสวัสดิการ



นอกจากค่ารักษาพยาบาลแล้วยังมีทุนการศึกษา เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และเงินฌาปนกิจ โดยสมัครเป็นสมาชิกรายละ 20 บาท จะได้เงินฌาปนกิจประมาณ 4,700 บาท สำหรับวงเงินและประเภทของสวัสดิการอาจไม่หลากหลายเหมือนเครือข่ายใหญ่ แต่กลุ่มเข้าใจว่าสวัสดิการถือเป็นกำลังใจ เช่นเดียวกับบางคนที่ไม่หาหมอ หมอตรวจแต่ไม่ได้ให้ยาก็หายแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มก็คิดหาทางพัฒนาตลอด รวมทั้งการขยายรายได้ของกลุ่ม เพื่อจะสามารถจัดสวัสดิการได้เพียงพอตามที่สมาชิกเคยได้ตกลงกัน (คุณคำปุ่น สาลาด จากการสัมภาษณ์แนวทางการพัฒนาสวัสดิการภาคอีสาน มิถุนายน 2545)

เครือข่ายร้านค้าลอยฟ้า สินค้าตามใบสั่งจังหวัดตรัง : การลดรายจ่ายเป็นสวัสดิการ

เป็นเครือข่ายที่ร่วมกันทำร้านลอยฟ้า 16 กลุ่ม มีสมาชิกประมาณ 4,000 คน จาก 6 อำเภอ ได้มีการลงหุ้นจากสมาชิกผู้บริโภค สำรวจข้อมูลความต้องการสินค้า สามารถจัดหาสินค้าให้สมาชิก และเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าชุมชน อย่างเช่น กลุ่มร้านค้าลอยฟ้าบ้านทุ่งส้มป่อย ตำบลน้ำผุด อำเภอนาโยง ได้ค้าข้าวสารตามใบสั่งของสมาชิก ซึ่งจากข้อมูลชุมชนที่บริโภคข้าวสาร ประมาณ 200 กระสอบ มูลค่าประมาณ 90,000 บาท/เดือน ซึ่งถ้าสมาชิกไปซื้อข้าวสารตามตลาดในช่วง 32 เดือน จะต้องจ่ายเงินประมาณ 2.8 ล้านบาท เมื่อรวมกลุ่มกันซื้อสามารถประหยัดได้ 5.5 แสนบาท ฯลฯ ซึ่งร้านค้าลอยฟ้าเหล่านี้สามารถลดค่าใช้จ่ายให้สมาชิกลงได้ และผลกำไรจากการทำธุรกิจได้นำมาปันผล และจัดสวัสดิการอีกต่อหนึ่ง ซึ่งแผนงานต่อไปของเครือข่ายจะทำเรื่องรับทำ พ.ร.บ. ประกันภัย ต่อทะเบียน เพื่อนำเงินเข้ากองทุนสวัสดิการ และเชื่อมเครือข่ายให้กว้างขวางขึ้น



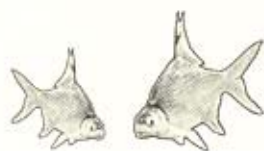
๔ 3. การจัดสวัสดิการโดยฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นป่า แม่น้ำ ท้องทุ่ง ชายฝั่งทะเล ล้วนแล้วแต่เป็นที่มาของแหล่งอาหารและฐานปัจจัยสี่ของชุมชน การที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ทำให้ชุมชนขาดสวัสดิการที่สามารถหาได้จาก ป่าซึ่งเป็นเสมือนซูเปอร์มาเก็ตของชุมชน การที่หลายชุมชนได้หันมาอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติใกล้ตัว ทำให้ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมา ทำให้ชุมชนมีแหล่ง อาหารที่มั่นคง สามารถลดรายจ่ายและสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นได้ รวมทั้งเป็นกองทุน ที่จะกลับคืนมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนต่อไป ตัวอย่างรูปธรรมที่ชุมชนดูแลจัดการทรัพยากรแล้วส่งผลให้เกิดสวัสดิการของชุมชน มีให้เห็นโดยทั่วไป เช่น

ป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ

ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง

ป่าชายเลนบ้านทุ่งตะเชะ มีเนื้อที่ประมาณ 5,000 ไร่ มีการให้สัมปทานตัดไม้โกงกางมาก่อนจนทำให้สภาพป่าชายเลนเกือบจะหมดไป ในปี 2536 ผู้นำชุมชน จึงได้ร่วมกันคิดที่จะฟื้นฟูป่าชายเลน มีคณะกรรมการขึ้นมาดูแล ปลูกป่าเสริมพื้นที่ชายเลนโดยร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ร่วมกันสร้างหลักเกณฑ์ กติกาการใช้ประโยชน์จากป่า ด้วยความร่วมมือในการรักษาป่าชายเลน ทำให้ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมา มีต้นไม้เพิ่มขึ้นกว่า 10,000 ต้น มีสัตว์ชนิดต่างๆ มากขึ้น ทำให้ชุมชนมีรายได้จากการทำประมงในลำคลอง และเก็บหอย ปู จากป่าได้ทุกฤดู ซึ่งจากการรวบรวมข้อมูลของ 44 ครอบครัว พบว่ามีรายได้จากการทำประมง เก็บหอย ปู ปลา ต่างๆ รวมทั้งรายได้จากการทำใบจาก รวมเมื่อสิ้นปีเป็นเงินประมาณ 949,800 บาท เฉลี่ยครอบครัวละ 21,586 บาท/ปี





นอกจากนี้ในป่าชายเลนยังมีหอยนานาชนิด กุ้ง ปู รวมทั้งพืชผัก และสมุนไพรที่คนในชุมชนนำมาทำอาหาร สามารถลดค่าใช้จ่ายลงได้ และส่วนที่เหลือก็สามารถนำไปขายเป็นรายได้ ถือได้ว่าป่าชายเลนเป็นที่มาของสวัสดิการที่ผูกพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนอย่างมาก

ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

พัฒนาการการดูแลรักษาป่าของชุมชนบ้านทุ่งยาว ได้ต่อเนื่องยาวนานกว่า 30 ปี มีชุดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับป่ามาก กลายเป็นที่เรียนรู้ของชุมชนอื่นอย่างกว้างขวาง แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะเรื่องป่ากับสวัสดิการชุมชน ซึ่งกลุ่มแม่บ้านทุ่งยาวได้ศึกษาผลผลิตอาหารจากป่าในรอบหนึ่งปี โดยจดบันทึกผลผลิตอาหารในแต่ละเดือน ตามชนิดของพืช สัตว์ และปริมาณที่หาได้ คิดมูลค่าเป็นเงินซึ่งพบว่าในรอบหนึ่งปี ชาวบ้านทุ่งยาวสามารถเก็บหาอาหารจากป่าได้อย่างหลากหลาย เช่น ไข่มดแดง กบ เขียด ปลา แมลงชนิดต่างๆ เห็ด 6 ชนิด ผักหวาน/ผักชนิดต่างๆ หน่อไม้ ผลไม้ป่า ฯลฯ รวมมูลค่า 998,492 บาท



ซึ่งนำมาเป็นอาหารบริโภคในครอบครัวประมาณ 70% และนำไปขายประมาณ 30% ถือว่าเป็นสวัสดิการด้านอาหารหลากหลายตามฤดูกาล การที่ป่าหนาแน่นขึ้นทำให้น้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้น ทำให้ชาวบ้านทำนาได้ผลดีขึ้น

จากกิจกรรมการร่วมกันดูแลรักษาป่า ส่งผลให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่นๆ ตามมามากมาย เช่น การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ธนาคารหมู่บ้านที่สามารถจัดสวัสดิการให้สมาชิกได้มากขึ้น กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชนที่เข้มแข็ง



๔. การจัดสวัสดิการจากฐานอุดมการณ์/ศาสนา

ในอดีตคำสอนและสถาบันทางศาสนามีบทบาทสำคัญในการจัดสวัสดิการสังคม แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสู่การจัดสวัสดิการสมัยใหม่โดยรัฐ ความสำคัญของศาสนาที่มีบทบาทส่วนนี้ก็ลดน้อยลง แต่หลายส่วนได้นำคำสอน/แนวปฏิบัติตามหลักศาสนาต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการจัดสวัสดิการมากขึ้น เช่น สหกรณ์/กลุ่มเครดิตยูเนียน ที่เริ่มจากฐานวงสัมพันธ์ของสมาชิกโบสถ์ก็เป็นองค์กรการเงินรูปแบบหนึ่งที่มีการจัดสวัสดิการทุกกลุ่ม อย่างเช่น สหกรณ์เครดิตยูเนียนวัดยางเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี มีการจัดสวัสดิการถึง 18 ประเภท ฯลฯ

ชากาต จากบทบัญญัติเรื่องสวัสดิการของศาสนาอิสลามสู่ผลการปฏิบัติที่บางโรง ตำบลป่าคอก จังหวัดภูเก็ต

“ชากาต” บทบัญญัติจากคัมภีร์อัลกุรอาน ได้มีความสำคัญต่อพี่น้องมุสลิมทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจ ในด้านสังคมการเป็นมุสลิมที่ดีนั้น คือ มุสลิมที่ใช้ชีวิตในสังคมเป็นทั้งผู้ให้ที่ดีและรับสิ่งที่ดีจากสังคม สร้างประโยชน์ให้สังคมแล้วก็รับประโยชน์จากสังคม มุสลิมแต่ละคนนั้นมีสิทธิเหนือสังคม และสังคมก็มีสิทธิเหนือมุสลิม หนึ่งในบรรดาสิทธิของสังคมเหนือมุสลิม คือ “ชากาต” ซึ่งชากาตนั้นเป็นสิทธิของสังคมที่พึงได้รับจากคนรวยเพื่อประกันความจำเป็นพื้นฐานของคนกลุ่มหนึ่งในสังคม เพื่อที่จะได้ยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มคนดังกล่าวให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน เป็นส่วนหนึ่งของระบบสวัสดิการทางสังคมอันกว้างใหญ่และครอบคลุมของศาสนาอิสลาม ส่วนในด้านเศรษฐกิจนั้น ชากาตเป็นแหล่งรายได้ขั้นแรกของอิสลาม เป็นเสมือนพลังที่มาผลักดันให้กลไกทางเศรษฐกิจและสังคมดำเนินไป การเก็บรวบรวมชากาตเป็นการขจัดความเหลื่อมล้ำของทรัพย์สินและค่างๆ ก่อให้เกิดการกระจายรายได้

กลุ่มออมทรัพย์อัลอามานะห์ ริเริ่มจากแกนนำภายในชุมชนทั้งที่เป็นกรรมการมัสยิด, อดีตยูเกษตรกร ฯลฯ โดยดำเนินการในลักษณะที่สอดคล้องกับอิสลาม ก่อตั้งเมื่อปี 2540 ปัจจุบันมีสมาชิก 350 คน เงินออม 4.5 ล้านบาท กิจกรรมที่ดำเนินการ ได้แก่ การขายสินค้าให้สมาชิกตามใบสั่งซื้อร่วมทุนกับสมาชิก และจัดสรรที่อยู่อาศัยให้กับสมาชิก สวัสดิการสำหรับสมาชิกและชุมชน ได้แก่ กองทุนสวัสดิการ กองทุนช่วยเหลือผู้เสียชีวิต กองทุนช่วยเหลือฉุกเฉิน กองทุนสาธารณประโยชน์ กองทุนคำรึกษาพยาบาล ฯลฯ โดยเป็นกลุ่มที่เป็นเสมือนส่วนหนึ่งของมัสยิด กล่าวคือ กรรมการมัสยิดเป็นกรรมการอำนวยการกลุ่มออมทรัพย์ กรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์มาจากการคัดเลือกของกรรมการมัสยิด ได้มีการเชิญแกนนำกลุ่มใกล้เคียงมาเป็นสมาชิกกลุ่ม เพื่อนำแบบอย่างไปจัดตั้งในหมู่บ้านของตัวเอง และได้รับการสนับสนุนจาก อบต. ในการส่งเสริมอาชีพสมาชิก





กลุ่มได้มีการจัดการซากาตมาแล้ว 3 ปี มีการตั้งคณะกรรมการซากาต การคัดเลือกผู้มีสิทธิได้รับซากาตได้มีการเปิดให้สมาชิกในหมู่บ้านเสนอชื่อ คณะกรรมการกลั่นกรองแล้วอนุมัติและกำหนดให้สมาชิกกลุ่มติดตามผลการจัดสรรซากาต โดยดูการพัฒนาตนเองของผู้มีสิทธิรับซากาตที่ได้จัดสรรแล้ว การจ่ายซากาตได้จ่ายในหลายรูปแบบ เช่นการสร้าง/ซ่อมแซมบ้าน หรือเครื่องมือจับปลา เงินทุนประกอบอาชีพ กรณีผู้มีสิทธิรับซากาตมีความเดือดร้อนมากๆ จะจัดสรรซากาตให้ในจำนวนพอที่สมาชิกจะใช้แก้ปัญหา โดยในปี 2544 ได้จัดสรรซากาตให้ผู้มีสิทธิ 33 ราย โดยมีจำนวน 3 รายที่เดือดร้อนมากๆ และได้รับการช่วยเหลือจนแก้ปัญหาได้ (ดูรายละเอียดได้จากงานวิจัยระบบสวัสดิการในชุมชนมุสลิม กรณีการจ่ายซากาตในกลุ่มออมทรัพย์อิสลาม โดยเครือข่ายออมทรัพย์อิสลาม โดยทีมวิจัยจากวิทยาลัยอิสลามศึกษา มอ.ปัตตานีและเครือข่ายออมทรัพย์อิสลามภาคใต้ พอช สนับสนุน ปี 2545)

ศรีษะอโคก : ชุมชนพึ่งตนเองครบวงจร



จากหมู่บ้านพุทธธรรมในปี 2529 ที่ญาติธรรม ซึ่งศรัทธาในพระพุทธศาสนาตามแนวสันติอโคก ได้เข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้านมีพื้นที่ประมาณ 600 กว่าไร่ พัฒนาฐานอาชีพจากการทำนาธรรมชาติ ทำโรงเห็ด ร้านค้ารวมน้ำใจ ตั้งกองทุนสวัสดิการและอโรคยาศาลา จัดตั้งโรงเรียนในชุมชนที่เรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติจริง ทั้งด้านวิชาการ ปฏิบัติธรรม ฐานงานอาชีพ ซึ่งในชุมชนมีอยู่ถึง 42 ฐานงาน ผลิตสินค้าปลอดสารพิษของชุมชน สมุนไพร ทอผ้าใช้เองในชุมชน มีกองทุนปัจจัยสี่ ที่คนใน

ชุมชนสามารถเบิกจ่ายเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็น ยืมเครื่องมือในการทำมาหากิน โรงสีข้าวโฮมบุญ รับซื้อข้าวกล้องที่ได้จากการทำนาในชุมชน และรับซื้อข้าวเปลือกปลอดสารจากชาวนาส่งขายด้วย

ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ที่คนส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ชุมชนศรีษะอโคกสามารถอยู่ได้ในลักษณะ “อยู่ดีมีสุข” สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะมีปัจจัย 4 ครบครัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการผลิตในชุมชน ส่วนที่เพิ่มจากปัจจัยที่เห็นได้ชัดเจน คือ เรื่องการศึกษา ศาสนา จริยธรรม คุณธรรม การพึ่งตนเองของชุมชนในศรีษะอโคก นอกจากการปฏิบัติในชุมชนจนบรรลุผลแล้ว ยังมีเครือข่ายชุมชนอโคกในหลายจังหวัดกระจายไปทุกภาค และส่งผลต่อชุมชนอื่นๆ ที่มาเรียนรู้ดูงาน โดยชุมชนเหล่านั้นไม่ได้เคร่งครัดการปฏิบัติธรรมและใช้ชีวิตเหมือนชุมชนอโคกเต็มรูปแบบ แต่สามารถเลือกบางเรื่อง

ที่เห็นผลชัดเจนว่านำไปสู่การพึ่งตนเองไปปฏิบัติ เช่น การทำเกษตรยั่งยืน เลิกใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง/การทำปุ๋ยชีวภาพ การจัดกระบวนการศึกษาเรียนรู้ที่เน้นการสร้างอุดมการณ์ ปรับวิธีคิด การฝึกปฏิบัติ ฯลฯ โดยชุมชนศรีชะอโคกได้รับจัดฝึกอบรมผู้เข้าร่วมโครงการพักนี้ ธกส. และติดตามการนำไปใช้ในพื้นที่

๕. การจัดสวัสดิการโดยฐานชุมชนเมือง

แม้ว่าผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนเมืองส่วนใหญ่ซึ่งมีอาชีพในระบบที่จะสามารถได้รับสวัสดิการจากแหล่งต่างๆ ทั้งจากรัฐและเอกชน เช่น ระบบประกันสังคม กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ การประกันกับภาคเอกชน สวัสดิการจากบริษัท/หน่วยงาน ฯลฯ และไม่มีความเป็น “ชุมชน” พอที่จะจัดสวัสดิการสำหรับชุมชนได้ แต่มีชุมชนเมืองอีกส่วนหนึ่งที่เป็นชุมชนผู้มีรายได้น้อย หรือชุมชนแออัด ที่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนค่อนข้างจะใกล้ชิด/จำเป็นที่ต้องพึ่งพากันมากกว่าคนในเมืองที่อาศัยอยู่แบบอื่น และลักษณะอาชีพของคนกลุ่มนี้ที่ส่วนใหญ่เป็นแรงงานนอกระบบไม่อยู่ในข่ายที่จะได้รับสวัสดิการเหมือนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว



สวัสดิการที่สำคัญของชาวชุมชนแออัด คือ เรื่อง “บ้าน” ซึ่งเป็นทั้งที่พักินและที่อยู่อาศัย การที่คนในชุมชนแออัดมีความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยก็เป็นการขาดสวัสดิการที่เป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ ปัจจุบันชุมชนแออัดจำนวนมากได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ทำอย่างไรที่จะให้ชุมชนแออัดสามารถอยู่ต่อในที่เดิมได้อย่างมั่นคง หรือถ้าจำเป็นต้องย้ายออกไปก็ต้องไม่ไกลแหล่งที่ทำมาหากิน ทำอย่างไรที่คนในชุมชนแออัดจะสามารถอยู่ร่วมกันกับเมืองได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีคุณค่า เป็นที่ยอมรับ เท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่นๆ ในเมือง

ชาวชุมชนแออัดได้พยายามหาทางจัดสวัสดิการโดยชุมชนในมิติต่างๆ ได้แก่

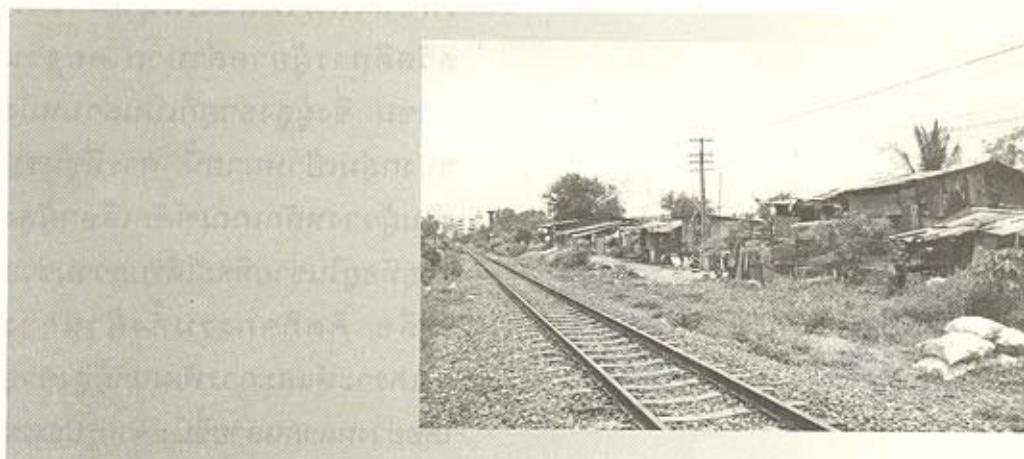
- **การพัฒนาสภาพแวดล้อม** การดูแลรักษาสภาพแวดล้อมชุมชนให้ดีขึ้น เช่น การดูแลรักษาคคลองแม่ข้าของชุมชนแออัดในจังหวัดเชียงใหม่ ที่ร่วมกันทำความสะอาดคลอง ขยับบ้านปรับผังใหม่ให้เป็นระเบียบมากขึ้น ทำให้สภาพแวดล้อมชุมชนดีขึ้น ส่งผลต่อสุขภาพของคนในชุมชน และสร้างการยอมรับการอยู่อาศัยของชุมชนเพื่อให้ความมั่นคงขึ้น



- **การจัดการขยะโดยชุมชน** ปัจจุบันมีเครือข่ายชุมชนแออัดที่รวมตัวกันจัดการขยะในชุมชน ซึ่งลดปัญหาขยะตกค้างในชุมชน ลดปริมาณขยะที่ต้องนำไปกำจัด สามารถสร้างงานสร้างรายได้ให้คนในชุมชน โดยในด้านสวัสดิการที่ส่งผลชัดเจน เช่น เด็กนักเรียนมีรายได้จากการขายขยะ/นำขยะไปขายกับธนาคารขยะเป็นทุนการศึกษา การนำขยะมาแลกไข่ที่ใช้เป็นอาหาร นำขยะไปชำระคืนเงินกู้กลุ่มออมทรัพย์ การนำกำไรจากการรับซื้อขยะในชุมชนมาจัดสวัสดิการให้ผู้สูงอายุ ทุนการศึกษาเด็ก การจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน



• การจัดการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยโดยชุมชน การที่ชุมชนรวมกลุ่มกันหาทางแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในรูปแบบต่างๆ ส่งผลทำให้คนในชุมชนแออัดมีสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยที่มั่นคง สามารถใช้ที่อยู่อาศัยเป็นที่ทำมาหากิน/อยู่ใกล้แหล่งทำมาหากิน เช่น เครือข่ายชุมชนในที่ดินริมทางรถไฟได้รวมตัวกันหาทางแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยต่อรองขอเช่าที่ดินในระยะยาว ในอัตราค่าเช่าที่เหมาะสมสำหรับคนจน ซึ่งทำให้ชุมชนได้มีที่อยู่ในบริเวณเดิม แต่มีความมั่นคงมากขึ้น การร่วมกันซื้อที่ดินในบริเวณชุมชนเดิม การร่วมกันสำรวจข้อมูลและวางแผนแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยภาพรวมทั้งเมือง ฯลฯ



๕.6. การจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุ

การจัดสวัสดิการผู้สูงอายุโดยภาครัฐในปัจจุบันมีบริการหลักๆ ได้แก่ บริการสงเคราะห์คนชรา ศูนย์บริการผู้สูงอายุ บริการเบี้ยยังชีพ ซึ่งการจัดบริการดังกล่าวจึงต้องใช้งบประมาณช่วยเหลือผู้สูงอายุปีละ 1,148.7 ล้านบาท และเพิ่มงบสำหรับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในปี 2543 เป็นเงิน 1,440 ล้านบาท ซึ่งสามารถช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ยากจนอยู่ในภาวะยากลำบากได้ 400,000 คน ทั้งๆ ที่มีผู้สูงอายุที่อยู่ในเกณฑ์ดังกล่าวประมาณ 1 ล้านคน และจากการคาดการณ์ว่าอีก 20 ปี จะมีผู้สูงอายุถึง 11.9 ล้านคน ซึ่งรัฐต้องใช้งบประมาณจัดสวัสดิการถึง 3,881.9 ล้านบาท



ตั้งแต่ช่วงปี 2541 กองทุนเพื่อสังคมได้สนับสนุนการจัดสวัสดิการผู้ยากลำบากโดยฐานชุมชน ซึ่งผู้สูงอายุก็เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเป้าหมายนี้ การที่ชุมชนเป็นผู้วางหลักเกณฑ์คัดเลือกผู้สูงอายุที่อยู่ในข่ายที่จะได้รับความช่วยเหลือ คิดกิจกรรมทั้งด้านการสงเคราะห์และการพัฒนาผู้สูงอายุได้อย่างหลากหลายขึ้น จากรูปธรรม

ดังกล่าวทำให้ชุมชนและผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ในการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุระดับชุมชน/เครือข่าย ได้พัฒนาไปสู่การจัดสวัสดิการผู้สูงอายุทั้งระบบได้กว้างขวางขึ้น โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ได้รับจัดสรรงบประมาณจากโครงการเสริมสร้างการแก้ปัญหาความยากจนในเมืองในภาวะวิกฤตมาสนับสนุนเชื่อมโยง พัฒนากระบวนการการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุจังหวัดละ 1 ล้านบาท



จากการดำเนินการตามโครงการดังกล่าวทำให้เกิดการประสานเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุในจังหวัด ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มาร่วมกันคิดหาทางจัดสวัสดิการผู้สูงอายุโดยเน้นความยั่งยืนจากจำนวนงบประมาณจังหวัดละ 1 ล้านบาท ได้ส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยงผู้สูงอายุมาร่วมพัฒนากระบวนการผู้สูงอายุร่วมกัน เกิดกองทุนหมุนเวียนที่จะนำดอกผลไปจัดสวัสดิการ และค่าใช้จ่ายในการจัดการ



เชื่อมโยงผู้สูงอายุกับหน่วยงานสนับสนุน และประการสำคัญ คือ การเปลี่ยนภาพลักษณ์จัดผู้สูงอายุจากผู้ได้รับความช่วยเหลือเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา มีคุณค่าสำหรับคนรุ่นหลัง เกิดกิจกรรมรูปธรรมที่ริเริ่มในแต่ละจังหวัด เช่น การจัดซื้อสวนยางของผู้สูงอายุที่จังหวัดสตูล เพื่อนำรายได้จากสวนยางมาจัดสวัสดิการผู้สูงอายุได้ยาวนานโดยเงินไม่หมดไป การจัดกองทุนผู้สูงอายุโดยจ่ายเงินให้เปล่าแก่ผู้สูงอายุที่เดือดร้อนมากส่วนหนึ่ง เป็นกองทุนหมุนเวียนให้กู้ยืม หรือลงทุนธุรกิจชุมชน นำดอกผลมาจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ

นอกจากการจัดสวัสดิการโดยชุมชนจะแบ่งตามฐานต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว กระบวนการจัดสวัสดิการโดยชุมชนยังมีส่วนหนึ่งที่ชุมชนเป็นผู้จัดสวัสดิการผู้ยากลำบากโดยการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงาน



๕ 7.การจัดสวัสดิการผู้ยากลำบาก โดยเครือข่ายองค์กรชุมชน สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) สนับสนุนงบประมาณ

ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา ความตื่นตัวในการจัดสวัสดิการโดยชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนเพื่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดสวัสดิการผู้ยากลำบาก ได้มีเครือข่ายองค์กรชุมชนดำเนินการประมาณ 500 เครือข่าย สามารถดูแล

กลุ่มเป้าหมายผู้ยากลำบากในรอบแรกได้ 538,414 ราย ใช้งบประมาณรวม 2,017 ล้านบาท และคาดว่าเงินกองทุนจะหมุนเวียนกลับมาสู่กองทุนสวัสดิการของชุมชนประมาณ 700 ล้านบาท ซึ่งอาจสามารถดูแลผู้รับประโยชน์ในรุ่นถัดไป ในระยะเวลา 5 ปีได้ประมาณ 3 ล้านคน

ผลที่ตามมาจากการจัดสวัสดิการในแนวทางดังกล่าวมีมากมาย ได้แก่ การตระหนักในคุณค่าความเชื่อมั่นของชุมชนและผู้ด้อยโอกาสที่สามารถเป็นผู้บริหารจัดการได้เองจนครบกระบวนการ ตั้งแต่การกำหนดเกณฑ์ว่าใครคือผู้ยากลำบาก การคัดเลือกผู้รับประโยชน์ การจัดโครงสร้างการบริหารจัดการ การบริหารเงินทุน ซึ่งแบ่งปันหลายกองหลายระบบตามความต้องการของชุมชน การติดตามตรวจสอบโดยชุมชน การคิดรูปแบบการจัดสวัสดิการผู้ยากลำบากในลักษณะที่หลากหลาย เช่น ผู้ติดเชื้อ คนพิการ ฯลฯ รวมตัวจัดสวัสดิการของตัวเอง การจัดเงินในลักษณะที่หลากหลาย เช่น สมทบกับกองทุนสวัสดิการ จัดเป็นกองทุนหมุนเวียน สมทบกองทุนศาสนา สมทบธุรกิจชุมชนแล้วนำดอกผลมาจัดสวัสดิการ สมทบการจัดทรัพยากร ฯลฯ เกิดเครือข่ายอาสาสมัครที่มาร่วมกันทำงานสาธารณะเป็นจำนวนมาก เกิดองค์ความรู้ด้านการจัดสวัสดิการในรูปแบบต่างๆ ซึ่งสามารถจำแนกรูปแบบการจัดสวัสดิการองค์กรชุมชนได้เป็น 3 รูปแบบ คือ

- 7.1) จัดในลักษณะกองทุนสงเคราะห์ ส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ทำงานในเชิงสงเคราะห์อยู่แล้ว เช่น เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอ็ดส์ เครือข่ายพระ เครือข่าย อสม. ฯลฯ นำเงินกองทุนไปจ่ายเป็นสวัสดิการศึกษา เด็ก คนชรา คนพิการ ผู้ติดเชื้อ อาชีพ



7.2) จัดในลักษณะกองทุนสงเคราะห์ร่วมกับกองทุนหมุนเวียน ลักษณะกองทุนสงเคราะห์ ใช้จ่ายเป็นเงินสงเคราะห์รายเดือน ซึ่งเงินจะหมดไปถ้าไม่มีการเพิ่มเติมเหมือนกับประเภทกองทุนหมุนเวียน ส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนทุนอาชีพ ซึ่งคืนเงินต้นไว้ที่กองทุนเดิม ส่วนดอกเบี้ยเพิ่มในกองทุนสงเคราะห์ เพื่อช่วยเหลือผู้ยากลำบากรายอื่นต่อไป การจัดในลักษณะนี้มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปอีกส่วนหนึ่ง คือ องค์การชุมชนชักชวนให้ผู้ด้อยโอกาสสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อผู้ด้อยโอกาสจะได้มีสถานภาพเท่าเทียมกับคนอื่น มีเงินปันผลสิ้นปี สามารถใช้กองทุนสวัสดิการเหมือนสมาชิกรายอื่น

7.3) การสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน (Matching fund) เป็นการสมทบอัตรา 1:1 ตามวงเงินกองทุนสวัสดิการกลุ่มออมทรัพย์ที่มีอยู่เดิม โดยมีเงื่อนไขว่าให้ใช้เฉพาะดอกเบี้ยที่เกิดขึ้น และเครือข่ายต้องไปรับผิดชอบสวัสดิการของผู้ด้อยโอกาสที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นโครงการของกองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา (ดูรายละเอียดได้ในการช่วยเหลือคนด้อยโอกาส : ทางเลือกการจัดสวัสดิการที่ไม่ใช้รัฐ กองทุนเพื่อสังคม)



หลักสำคัญในการจัดสวัสดิการชุมชน



จากลักษณะรูปแบบการจัดสวัสดิการโดยชุมชนที่เกิดขึ้นโดยฐานต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น และจากการจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างผู้นำชาวบ้านที่ทำเรื่องสวัสดิการ สามารถสรุปเป็น “หลักการสำคัญในการจัดสวัสดิการชุมชน” ได้ดังนี้

1) ทำจากสิ่งที่เป็นจริง ไม่ใช่ลอกเขามาทั้งหมด สวัสดิการชุมชนต้องสอดคล้องกับวิถีของแต่ละพื้นที่ ตั้งใจทำ โดยลอกเลียนแบบกันไม่ได้ เช่น เห็นชุมชนอื่นให้สวัสดิการผู้สูงอายุเดือนละ 300 บาทก็ให้บ้าง ซึ่งอาจไปไม่รอดเพราะเงินไม่พอ ต้องดูว่าคนที่นี้คิดอย่างไร กลุ่มเรามีเงินอยู่เท่าไร เริ่มจากจุดนั้น ควรรู้ก่อนว่าตอนนี้บ้านเราเป็นอย่างไร มีรากเหง้า มีกลไกอย่างไร แล้วจึงกำหนดอนาคตต่อไปว่าบ้านเราจะเป็นอย่างไร ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของเราเอง เพื่อประโยชน์แก่ผู้ด้อยโอกาส

2) เริ่มจากเล็กไปใหญ่ ทำแบบค่อยเป็นค่อยไป เหมือนต้นไม้ที่แตกทีละ 2 ใบ ต่อไปก็เติบโตเป็นพุ่มใหญ่ หากคิดจะจัดสวัสดิการแบบรวดเร็วเกินไป โดยที่คนไม่พร้อม ไม่มีส่วนร่วม ไม่รู้สึกเป็นเจ้าของ ก็จะเหมือนการใส่ปุ๋ยมากเกินไป ต้นไม้อาจจะตายได้เพราะเกินกำลัง ไม่เกิดสวัสดิการที่เป็นของคนในชุมชน



3) เงินเป็นเพียงเครื่องมือไม่ใช่เป้าหมาย
ใช้เงินสร้างเงื่อนไข ทำให้คนอยากทำงาน อยาก
ทำดี เช่น ใครทำงานเพิ่ม ก็จ่ายเงินสมทบให้
ใครบริหารเงินให้งอกเงยขึ้นมาก็จะจ่ายสมทบให้
สิ่งสำคัญคือ การให้ความคิด ทำให้คนคิดพึ่ง
ตนเอง ทำความดี ทำงานสร้างเม็ดเงิน หากมี
เงินสนับสนุนควรให้ตามความจำเป็นและพอดี
ไม่ใช่ใช้เงินเป็นเป้าหมายหรือหาเงินมาแจกจ่าย

4) ระบบสวัสดิการที่ดีต้องช่วยเหลือแบบไม่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกในชุมชน
ควรให้ทุกคนได้ แต่มุ่งเน้นคนยากจนและด้อยโอกาส ทุกคนสามารถเข้ามามีส่วน
ร่วมโดยตกลงกติกาและใช้ร่วมกัน

5) เป็นองค์รวมที่ทุกอย่างเชื่อมโยงเข้าหากัน กิจกรรมทุกอย่างสามารถก่อ
ให้เกิดสวัสดิการได้ทุกเรื่อง ตั้งแต่เกิดจนตายกับคนทุกเพศทุกวัย การสร้างสวัสดิการ
จะเริ่มจากเรื่องใดก็ได้

- การเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ เข้าหากัน เช่น

จากออมทรัพย์ ➡ ธุรกิจชุมชน ➡ สวัสดิการ

จากการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ➡ ออมทรัพย์ ➡ ธุรกิจชุมชน ➡ สวัสดิการ

จากวัฒนธรรมภูมิปัญญา ➡ การดูแลทรัพยากร ➡ สวัสดิการ

ฯลฯ

- การเชื่อมโยงกับคนมาทำกิจกรรมร่วมกัน ดูแลซึ่งกันและกัน เช่น ผู้สูงอายุได้ทำบุญ พบปะกันทุกวันพระ เด็กได้เรียนรู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา ผู้สูงอายุ และช่วยดูแลผู้สูงอายุ
- เชื่อมโยงคนกับธรรมชาติ คนสามารถเรียนรู้อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้ เช่น การดูแลรักษาป่าให้มีแหล่งอาหาร น้ำ ฯลฯ



6) ต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ คนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับเสมอ (ไม่ใช่ฝ่ายหนึ่งหามาให้ อีกฝ่ายหนึ่งรอรับ) จึงเป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันและมีศักดิ์ศรี เช่น จัดเงื่อนไขที่ทุกคนมีส่วนร่วมจ่ายสมทบกันเงินบางส่วนเติมเข้ากองทุน นำดอกผลกองทุนบางส่วนขยายกิจกรรมต่อ จึงทำให้ทุกคนในกลุ่ม/ชุมชนสามารถเป็นเจ้าของทุนและได้รับสวัสดิการไปในเวลาเดียวกัน



7) ต้องทำด้วยความรักและอดทน โดยจะต้องมีความศรัทธาเชื่อมั่นว่าชาวบ้านสามารถสร้างสวัสดิการของตนเองได้ รักที่จะทำงานเพื่อชุมชน เพื่อส่วนรวม อดทนต่อความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน ยอมรับการคิดค้น ดำเนิน โดยถือว่าเป็นครู เป็นบทเรียนที่จะก่อให้เกิดการปรับปรุงพัฒนา ทำให้เขาฉลาดขึ้น ทำงานได้ดีขึ้น

ทิศทางของขบวนการสวัสดิการชุมชน และข้อเสนอต่อนโยบายรัฐ



จากการสัมมนาที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ในช่วงปีที่ผ่านมา เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนภาคอีสาน (มิถุนายน 2545) การจัดสัมมนาแนวทางการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนภาคใต้ทั้ง 3 ชน (กรกฎาคม - สิงหาคม 2545) เวทียุทธศาสตร์การพัฒนาของขบวนการชุมชนภาคต่างๆ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสวัสดิการที่ พอช. สนับสนุนการศึกษา เช่น ผลการจัดสวัสดิการชุมชนของกองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา การวิจัยเรื่องชาภาค งานวิจัยที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สนับสนุน คือ ชุดโครงการ “การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” ซึ่งมีโครงการวิจัยย่อยๆ หลายโครงการ งานวิจัยท้องถิ่นที่มีโจทย์วิจัยเกี่ยวกับสวัสดิการ ประสพการณ์องค์ความรู้จากการที่กองทุนเพื่อสังคม (SIF) สนับสนุนการจัดสวัสดิการผู้ยากลำบาก ตลอดจนการปฏิรูประบบราชการที่ได้มีการตั้งกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการนำเสนอเกี่ยวกับบทบาทของกระทรวงที่ควรกระจายบทบาทการจัดสวัสดิการให้ชุมชนดำเนินการเองมากขึ้น สนับสนุนต่อยอดการจัดสวัสดิการที่ชุมชนดำเนินการอยู่แล้วให้เกิดผลมากขึ้น รวมทั้งกระแสจากองค์การระหว่างประเทศที่ได้วาง

แนวทางเกี่ยวกับโครงการข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net) การสร้างความมั่นคงทางสังคม (Human Security) ให้เกิดการปฏิบัติในประเทศต่างๆ ซึ่งกระแสนี้แหละน่าจะเป็นโอกาสสำคัญของขบวนการองค์กรชุมชน ที่จะมาร่วมกันสร้างสวัสดิการชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น จากการประมวลภาพรวมจากขบวนการองค์กรชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้อย่างที่กล่าวมาแล้ว พอจะจับทิศทางของการขับเคลื่อนของขบวนการสวัสดิการชุมชนได้ดังนี้



1. การเสนอแนวทางการจัดสวัสดิการแบบรัฐสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นแนวทางที่เสนอให้รัฐสมทบงบประมาณให้กับกองทุนสวัสดิการชุมชนในอัตรา 1 : 1 ในปีแรก และเป็นสัดส่วนที่ลดลงในปีต่อมาจนครบ 100% ในช่วงเวลา 10 ปี และหลังจากนั้นให้สมทบปีละ 10% ของกองทุนสวัสดิการ โดยชุมชนจะดูแลสวัสดิการทุกอย่างยกเว้นเรื่องไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ถนน ข้อเสนอให้มีการริเริ่มพูดคุยกัน โดยครูชบ ยอดแก้ว

แกนนำสำคัญของสถาบันพัฒนาองค์กรการเงินและสวัสดิการสังคมแห่งชาติ (พอช.) ซึ่งขณะนี้ พอช. มีตัวแทนกลุ่มออมทรัพย์จากจังหวัดต่างๆ ร่วมเป็นผู้ประสานและปฏิบัติงาน ขยายความคิดในการจัดสวัสดิการแบบรัฐสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน ควบคู่กับการเข้าไปช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงกลุ่มออมทรัพย์ในพื้นที่ต่างๆ โดยมีเป้าหมายในการพึ่งตนเอง พึ่งพาซึ่งกันและกันของขบวนการองค์กรการเงินและสวัสดิการชุมชน

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาผลการจัดสวัสดิการชุมชน กองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา หลังจากได้รับงบประมาณจาก SIF ครบ 2 ปี พบว่ากองทุนสวัสดิการของชุมชนได้เติบโตรวดเร็วขึ้นสามารถจัดสวัสดิการได้หลากหลายมากขึ้น เกิดความคิดริเริ่มใหม่ๆ ด้านสวัสดิการ (ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องการจัดสวัสดิการชุมชนโดยฐานองค์กรการเงิน) โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดผลดังกล่าวมาจากความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์ทั้งด้านการบริหารจัดการที่เปิดเผยโปร่งใส ผู้นำที่มีความมุ่งมั่นและความคิดริเริ่ม ทูตทางสังคมในชุมชนมีผลสำคัญเป็นอย่างมาก งบประมาณเป็นปัจจัยที่ช่วยเสริมทำให้การจัดสวัสดิการไปได้รวดเร็วขึ้น และริเริ่มได้หลากหลายขึ้น แม้ลักษณะการสมทบอาจไม่เป็นสัดส่วนตามที่ครูชบเสนอ แต่ก็ได้เกิดผลรูปธรรมด้านสวัสดิการที่เกิดขึ้นของแต่ละกลุ่มและสิ่งที่กลุ่มคิดจะทำต่อ ทั้งนี้ผลการวิจัยการจัดสวัสดิการชุมชนโดย ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ มีข้อสังเกตว่า การสมทบตามสัดส่วนกองทุนสวัสดิการที่ชุมชนมีอยู่จะทำให้กลุ่มมีฐานกองทุนสวัสดิการสูง อย่างเช่นหลายกลุ่มในภาคใต้ได้รับงบประมาณสูง ในขณะที่กลุ่มที่มีฐานการออมน้อย มีกองทุนสวัสดิการน้อยหรือไม่มี จะขาดโอกาสในการได้รับการสนับสนุน อาจต้องทำให้เหมือนหรือใช้เงินกองทุนหมู่บ้านที่ให้เท่ากันทั่วถึงตามนโยบายรัฐบาลเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน

การขานรับในเชิงนโยบายของเรื่องนี้นั้น ในยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาความยากจน ได้มีการระบุเรื่องนี้ไว้เป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยระบุแนวทางให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดงบประมาณสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน

2. การเผยแพร่แนวคิดรูปธรรมการจัดสวัสดิการชุมชนโดยฐานต่างๆ ที่เกิดขึ้นไปสู่กลุ่ม/ชุมชนต่างๆ ให้สามารถนำไปปรับใช้กับชุมชนของตนเอง โดยมีการถอดบทเรียนกรณีตัวอย่างรูปธรรมการจัดสวัสดิการชุมชนในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่เป็นฐานองค์กรการเงิน ฐานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม ฐานการผลิต/ธุรกิจชุมชน ออกมาเป็นองค์ความรู้ จัดทำเป็นสื่อชุมชนที่สามารถเข้าใจได้ง่าย ใช้ช่องทางต่างๆ เช่น สื่อของรัฐ วิทยุชุมชน ฯลฯ ในการเผยแพร่แนวคิด แนวทางสวัสดิการของชุมชน ซึ่งเน้นเรื่องความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน ประชาชนเป็นคนจัดการเอง มุ่งสร้างสวัสดิภาพให้ชีวิตในแบบชุมชนสวัสดิการ

3. การเชื่อมร้อยเครือข่ายด้านสวัสดิการชุมชน จัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การหนุนเสริม การพัฒนาระบบการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการ

4. สนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการพัฒนาสวัสดิการชุมชน การกระจายงานด้านสวัสดิการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่กระจายจากส่วนกลางให้องค์กรชุมชน/กลุ่มต่างๆ ที่ทำหน้าที่จัดสวัสดิการอยู่แล้วเป็นผู้ดำเนินการ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มผู้สูงอายุ ฯลฯ โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณตามแผนงานสวัสดิการของชุมชน และติดตามการดำเนินงาน หรือสนับสนุนให้เกิดกองทุนพัฒนาท้องถิ่น/กองทุนสวัสดิการระดับท้องถิ่น ที่สามารถให้งบประมาณสนับสนุนกองทุนสวัสดิการของแต่ละชุมชน ถือเป็นกองทุนที่สมทบร่วมกัน

5. กระจายงานด้านสวัสดิการสังคมของหน่วยงานส่วนกลางไปสู่ชุมชน เช่น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ไปให้ชุมชนที่มีพื้นฐานการจัดสวัสดิการชุมชนมาแล้วเป็นผู้ดำเนินการ โดยรัฐสนับสนุน/สมทบงบประมาณร่วมกัน เช่น การจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ การดูแลผู้ติดเชื้อเอชไอวี การดูแลเด็กของชุมชน ฯลฯ



မာတုဗျာ



รายชื่อกรณีตัวอย่างด้านสวัสดิการชุมชน

กลุ่ม	ชื่อ-ที่อยู่ผู้ประสานงาน
ฐานองค์กรการเงิน - กองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา	ครูชบ ยอดแก้ว เลขที่ 38 หมู่ที่ 3 ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา 90130 โทร. 074-324319, 01-1282933
- กลุ่มออมทรัพย์คลองเป๊ะ	นายอัมพร ดั่งปาน เลขที่ 15/1 หมู่ที่ 3 ตำบลคลองเป๊ะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา 90130 โทร. 074-325457
- กลุ่มออมทรัพย์นาหว้า	นายเคล้า แก้วเพชร เลขที่ 13 หมู่ที่ 1 ตำบลนาหว้า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา 90130 โทร. 01-4783104
- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและ สวัสดิการบ้านคอกช้าง	นายไข่ นวลแก้ว บ้านคอกช้าง ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา
- ธนาคารชีวิตตำบลคูเต่า	พระครูพิพัฒน์โชติ วัดดอน ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110 โทร. 074-470405
เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ - เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด	พระสุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด 23000
- เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดจันทบุรี	พระมนัส ชันติธัมโม วัดโพธิ์ทอง ตำบลแสงลง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี 22000 โทร. 039-335982

กลุ่ม	ชื่อ-ที่อยู่ผู้ประสานงาน
- เครือข่ายกลุ่มลัทธิจะละสมทรัพย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช - ศูนย์รวมน้ำใจนาคาหมู่บ้าน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา	พระสุวรรณ คเวสโก วัดป่ายาง ตำบลท่าจั่ว อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ครูมุกดา อินต๊ะสาร เลขที่ 183 หมู่ที่ 5 ตำบลปิ่น อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา 56120 โทร. 054-457095, 01-8815599
การจัดสวัสดิการฐานการผลิต/ธุรกิจชุมชน	
- กลุ่มแพรรณ	คุณคำปุ่น สาลาด เลขที่ 131/193 ถนนชาติประดิษฐ์ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40000 โทร. 09-5733039
- เครือข่ายร้านค้าลอยฟ้า จังหวัดตรัง	คุณสายัญ ทองสม เลขที่ 31/3 หมู่ที่ 4 ตำบลละมอ อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง โทร. 09-9775975
- ชมรมรักษ์ธรรมชาติ อำเภอภูทอก	คุณวิจิตร บุญสูง เลขที่ 57 หมู่ที่ 2 บ้านโสกชุมพูน ตำบลนาโผ อำเภอภูทอก จังหวัดยโสธร 35140 โทร. 01-4926561
การจัดสวัสดิการฐานทรัพยากรธรรมชาติ	
- ชมรมบ้านทุ่งตะเชะ	คุณแซม อันเย็ก เลขที่ 73 หมู่ที่ 9 ตำบลทุ่งกระบือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง โทร. 09-8718191
- บ้านทุ่งยาว	ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
- เครือข่ายอินแปลง	พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว เลขที่ 235 หมู่ที่ 5 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร 47180

กลุ่ม	ชื่อ-ที่อยู่ผู้ประสานงาน
การจัดสวัสดิการฐานศาสนา/อุดมการณ์ - กลุ่มออมทรัพย์อัลอามานะห์ - ศรีระอโคก - ราชธานีอโคก	คุณจิรศักดิ์ ท่อทิพย์ บ้านบางโง ตำบลปาดลอก อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต 83110 คุณสมภาร บุญทจิตร เลขที่ 343 หมู่ที่ 15 บ้านศรีระอโคก ตำบลกระแซง อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ 33110 โทร. 045-635767, 01-4703071 คุณนภาพิน บุญจุง เลขที่ 158 ซอยประชาแสนสุข ถนนประชาแสนสุข ตำบลแสนสุข อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 30330 โทร. 045-267966, 01-7186802
สวัสดิการผู้สูงอายุ - เครือข่ายผู้สูงอายุ จังหวัดอุทัยธานี - เครือข่ายผู้สูงอายุ จังหวัดกระบี่ - เครือข่ายผู้สูงอายุ จังหวัดสตูล	คุณแท่ คงห้วยรอบ เลขที่ 90/1 ถนนเดิมศิริ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี โทร. 056-512309, 09-7032279 คุณวินิจ ไชยบุญ เลขที่ 48 หมู่ที่ 4 ตำบลโคกยาง อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่ โทร. 06-0617580 คุณสันต์ บุญคง เลขที่ 35 หมู่ที่ 4 ตำบลทุ่งนุ้ย อำเภอเมือง จังหวัดสตูล



เอกสารประกอบการเรียบเรียง

1. เอกสารจากการสัมมนาของขบวนการสวัสดิการชุมชน

- 1) โครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แนวทางการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนภาคตะวันออก
เจียงเหนือ 4 - 6 มิถุนายน 2545
- 2) แนวทางการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนภาคใต้
 - โชนใต้ตอนล่าง (26 - 27 กรกฎาคม 2545)
 - โชนใต้ตอนบน (29 - 30 กรกฎาคม 2545)
 - โชนอันดามัน (5 - 6 สิงหาคม 2545)
- 3) แนวทางการจัดสวัสดิการชุมชน (แผ่นพับจากผลการสัมมนาผู้นำชุมชนด้านสวัสดิการ
2544) รายงานการวิจัย
 - 1) จันทนา เจริญวิริยะภาพ และคณะ การจัดสวัสดิการชุมชน เครือข่าย
กองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา งานวิจัยที่ พอช สนับสนุน ปี 2545 (ร่าง
รายงาน)
 - 2) ทีมวิจัยจากวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขต
ปัตตานี และเครือข่ายออมทรัพย์อิสลามภาคใต้ ระบบสวัสดิการในชุมชน
มุสลิม : กรณีการจ่ายชากาตในกลุ่มออมทรัพย์อิสลาม งานวิจัยที่ พอช
สนับสนุน ปี 2545 (ร่างรายงาน)
 - 3) รศ.ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บรรณาธิการ สวัสดิการโดยภาคชุมชน 1, 2 2544

2. หนังสือ/เอกสารอื่นๆ

- 1) คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมและ
สังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2545 - 2549)
- 2) พิทยา ว่องกุล ชุมชนแบบองค์การรวมสมัยใหม่ : รูปแบบสังคมบูรณาการ เอกสาร
ประกอบสัมมนา “ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง” จัดโดย สกว.
30 - 31 พฤษภาคม 2543
- 3) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยุทธศาสตร์การ
แก้ไขปัญหาความยากจน 2545
- 4) สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม การช่วยเหลือคนด้อยโอกาส ทางเลือกจากภาคส่วน
ที่ไม่ใช่รัฐ กันยายน 2544
- 5) สุวัฒน์ คงแป้น วิถีแห่งทำ : กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจร
ชีวิต 2545
- 6) อัมพร แก้วหนู กลุ่มออมทรัพย์ปฏิบัติชุมชน : บทบาทกลุ่มออมทรัพย์ในการเสริมสร้าง
คุณภาพชีวิตของชุมชน วารสารแลได้ กันยายน - ธันวาคม 2545

“เมื่อก่อนไม่มีคำว่าสวัสดิการชุมชน แต่ผู้เฒ่าผู้แก่สอนให้อีกแพงแบ่งปันกัน คนที่แต่งงานออกเรือนแล้วให้ปลูกต้นไม้ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย บ้านไหนขาดอะไรก็แบ่งปันกันกินกันใช้ ดิ้นเข้ามาผู้เฒ่าสอนว่าต้องยาม (หาของ) ให้ได้ 9 อย่าง (หาจากสวนจากไร่) ไม่ต้องซื้อสวัสดิการเป็นเรื่องการพึ่งตนเอง เป็นเรื่องของเราเอง ไม่ใช่ของหน่วยงาน สวัสดิการฝึกให้เราคิดพึ่งพาตนเอง ไม่ใช่สอนให้คนเป็นขอทาน”

พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว
เครือข่ายอินแปง

หน่วยประชาสัมพันธ์

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

2044/28-33 ถ.เพชรบุรีตัดใหม่ เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ 10320

โทร. 0-2718-0911 โทรสาร 0-2718-0937

e-mail : codi@codi.or.th Homepage : www.codi.or.th